

ШЫҢ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЫ
БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР
ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ
СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Коммунисттик партияның шылгаттырган удуртулгазы-биле, марксизм-ленинизмниң тугунун адаа-биле совет улус социализми тургускан.

Партияның удуртулгазы-биле, марксизм-ленинизмниң тугунун адаа-биле совет улус коммунисттик ниитилелди тургузар.

Совет кижилериниң амгы салгалы коммунизмниң үезинде чурттаар деп партия байырлалды-биле чарлап тур!

(Совет Эвилелиниң Коммунисттик партияның
Программанын төлөвилелден).

Совет Эвилелиниң, Коммунисттик партиясының ПРОГРАММАЗЫ

ТӨЛЕВИЛЕЛ

V. Идеологияның, кижизидилгениң, өөредилгениң, эртемниң болгаш культураның талазы-биле партияның сорулгалары

(Уланчызы. Эгези № № 179, 180, 181 солуннарда).

Массаны социалисттик ёзуга кижиздеринге, социализмниң идеялык тургузуучуларын хевирлеп кижиздеринге совет ниитилелди үдүг чедикшириниң чедип алган. Ынчалзажок социалисттик тургузуушкунуң тилөөниң өөдүндө-даа ниитилелди буржуаар шимчөөшкенин шалтыктап турар, капитализмниң артыкчылары кижилериниң медресинде болгаш аажы-чапчында хевирлеп турар.

Коммунизмниң тилөөлөгөн дөш демсөөгө идеология ажал улам-на күртүгү фактор болуп турар. Ниитилелдин кижиздериниң медресидиң чоругу безден тудум-на коммунизмниң материал-техниктик базасын тургузарына, күш-ажылды коммунисттик хевирлерин, кижилериниң аразында чаа харылааларын хөгжүдериңге, оларын чөгөлдүкчү идеялык улам-на бүрүн болгаш калбаа-биле бедип делерээр, база ынды болганда, коммунизм тургузуушкунун сорулгалары улам-на дүргөн болгаш чедикшириниң шийтирелттер.

Партия болза амгы үе-чадаа идеология ажал улам-на чүгү — бедик идеялык болгаш коммунизмге берилген болурун ёзууна, күш-ажылды болгаш ниитиниң ажал-агылын коммунисттик ёзу-биле көрүңге бүгү ажалчы чоннары кижиздерин, буржуа үездерин болгаш чачыкчыларын артыкчыларын бүрүн ажал эртерин, кижини бүгү талазы, таарымчалыг кылдыр хөгжүдери, угаан-бодал культуразының ёзулугу байлаан тургузары болуп деп санап турар. Ёзуп турар салгалчыларын кижиздериниң озаа ужуру-дузалыг деп партия көрүп турар.

1. Коммунисттик медреселге кижизидилгениң талазы-биле

а) Эртем ёзуунуң мировоззрениезин хевирлеп тургузары. Бүдүрүлгениң болгаш бүгү ниитилел амыдыралының чагаар экономикалык хөгжүдериң социализмниң болгаш коммунисттик ниитилелдин тургузуушкунуң үезинде орун медресидиң организастаашкына тайлап берген, теория болза практика болуп хун бүрү боттанган турар үед, ниитилелдин бүгү ажал-ичилерини эртем ёзуунуң мировоззрениезин кижизидери бигри черегини чүгүлэ ужуру-дузалыг. Ол мировоззрениениң идеялык үздүгүн болза философия, экономикалык болгаш социал-политиктик үздүгүн тургузуу болгаш бижик системасы болган марксизм-ленинизм болур. Ажалчы чоннар марксизм-ленинизм өөредилгениң идеяларын шийтөөдү, делегейниң хөгжүдериңниң чорудулазын болгаш перспективаларын ханы билип, чуртун иштинде болгаш бүгү делегей аразында болушкунуң шийтөөдү, амыдыралды коммунисттик ёзу-биле медресиди тургузарын чедип аларын ордаштырып, эртемниң коммунизмниң ёзууна бүгү чөгүн кижизидери сорулган партия салып турар. Кижизидериң аажы-чапчында, коллектив бүрүзүң болгаш организастаа бүрүзүң ажал-чорудулазына коммунисттик идеялар коммунисттик ажал-херектер-биле алызында дүшкөн турар ужуру.

Амыдыралды идин үндүрүп турары чаа айтырларын теория талазы-биле чөгөлдү кылдыр болгаш херек ырына чөгүрү үезинде шийтирелттер. — ниитилелдин коммунизмге чедикшириниң хөгжүдериң чүгүлэ чүгүлэ болур. Теория болза практиканың орун моон сонгаар-даа чырылар, коммунисттик тургузуушкуну чедикшириниң чорударына шалтыктап турар бергелерин база чөгүлдөзөрүн илеридерин болгаш ажал эртеринге дузалар ужуру. Совет ниитилелдин амыдыралында чаа-ча болушкунуң база бүгү делегейниң революстуг ажалчы болгаш хосталгалы шимчөөшкениниң дүжүлгөзүн өөренип түндүгүн үздүгөзүң, марксизм-ленинизм теорияны улам ийик хөгжүдери, теорияны коммунисттик тургузуушкунуң практикасына биле чөгөлдүкчү дүшүрүрүн партия болуң өң чүгүлэ хөгжүдериң кылдыр санап турар.

б) Күш-ажылга кижизидилгени. Ниитилелдин бүгү кижизидери күш-ажылды коммунисттик ёзу-биле көрүп чорукту хөгжүдери партия кижизидилгени ажалчы төвүндө тургузуп турар. Ниитилелдин чагаай чоругуна күш-ажыл — кижизидериң бүрүзүң ийиктиң хөгжүдериң болур. Ниитилел ажалчы калдыг-да, күш-да, угаан-да ажалчы хөгжүдериң болгаш ажалдыг. Күш-ажылды өң эки үлгер-хевирлеринге, ниитиниң ажал-агылын чорударың өң эки чиктеринге бүгү ажалчы чоннары кижизидериң эргежок чүгүлэ.

Кижилериниң амыдыралына болгаш хөгжүдериңге эргежок чүгүлэ бүгү чүгүлэ күш-ажыл-биле тургузулар. Мынаганш кижизидериң болуң амыдыралына болгаш ажал-чорудулазына, ниитилелдин чагаай чоругуна эргежок чүгүлэ чүгүлэ тургузарына киржип ужуру. Күш-ажылга кирешпей турган, ниитилелдин калдыг-бир чагаай кижизидериң кижизидериң болгаш эскениң күсели-биле амыдырал чурттаар кижизидериң болур ийик.

Коммунисттик ниитилелге кижизидериң күш-ажыл кылбайн турар шийтөөдү. Оң болуң медреси-да, хей-ниитиниң санал-оюнуң-да өң чорукту болуру. Күш-ажылды шийтөөдү шийтөөдү кылдыр ниитилелдин бүгү кижизидериңниң чачылы, бирги амыдыралчы негедели болу ёзу.

в) Коммунисттик моральдың тургузулары. Коммунизмге шийтөөдү чорудулазына ниитилелдин амыдыралында чагаай чачылы-бодалдык шийтөөдү ролу улам ажал, моральды факторун даштынның кемчээли калбар болгаш кижилериниң бот-боттарының аразында харылааларың административтик таарымчалыгының ужуру-дузалыг ажал чүгүлэ болуру. Коммунисттик ниити чурталганың кол чүгүлэниң бижикчаларың болгаш хөгжүдериңге улаган хаматтарының медресиди бот-чүрүмүң бүгү хевирлерин партия делтир.

Мөлчүкчүлериң ажал талазы-биле моральды коммунисттер бүрүлүшпашан, ажал делегейниң хажытынган агонич үздүдериңге болгаш ажал-чачыкчыларга уду, күш-ажылчы бүгү кижизидериң эрге-ажыктырын болгаш идеялар илеридиң турар өң-не чөгүлэ болгаш чагаай сепкилдиг моральды — коммунисттик моральды тургузуп турар. Мөлчүкчүлериң тергиделиң үезинде уретириниң база ийик чөгүлэ дорамчаларың турган чагаай чачыкчы болгаш чөгүлэ чоруктуң бөдүн норма-чиктерин коммунизм түстү кижилериниң-да, улустарың-да аразында харылааларың бузулбас амыдыралчы дүргүрени болдуруп турар. Коммунисттик мораль болза, социал дарал-биле база ажал-чачыкчы кеминг үлдүдериң-биле мун-мун чыдарың дүргүлэ демселе улус массаларың хевирлеп тургузууп келгени кижизидериң ниити моральды кол-кол норма-чиктерин киргизириң турар. Ниитиниң ажал-чачыкчы хөгжүдериңге ажалчы агонич революстуг мораль озаа ужуру-дузалыг. Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуң чорудулазына коммунисттик мораль чаа принциптер-биле, чаа утка-шынар-биле байн турар.

Коммунизм тургузуушкунуң моральды дүрүмү ажал-

Чаа кижини хевирлеп кижизидери партияның, күрүениң болгаш хей-ниити организастааларының кижизидилгени ажалчы бүгү системаның салдары-биле коммунизм тургузуушкунуң идеялык киржилгени, экономикалык болгаш хей-ниитини амыдыралга коммунисттик эгерлерин хөгжүдериң чорудулазында болдунар, бот чорукка чүгүлэ роль пардалга, радиога, кинога болгаш телевидениеге хаматтар-жыр. Ниитилел тургузуушкунуң коммунисттик хевирлерин чөгөлдүп тургузарың чорудулазында амыдыралга, күш-ажылга, кижилериниң аразында харылааларына коммунисттик идеялык чорук улам-на күштү-биле болгаш бижик-биле доктаар, коммунизмниң чагаай кезиниң угаангы ажалды билер чорук тытпн доктаатынар. Ниитилелдин кижизидериң калды, план ёзуулар организастаан күш-ажыл, күрүениң болгаш хей-ниитиниң херектерин эргелеп башкарына оларын хун бүрү киржилгени, өш-хуурун калды ажал-чачыкчы болгаш кайы-кайсын деткижерини коммунисттик харылааларың хөгжүдери коллективизмниң, күш-ажылга ынакшылың болгаш гуманизмниң ёзууна кижилерин медресиди чаартырына чедир.

Ажалчы чоннарың коммунисттик медресидиң бедирин ажалчыларың, колхозчуларың болгаш интеллигенцияның идея-политиктик улам ийик сыйрык каттыжылганына, коммунисттик ниитилелдин ажал-ичилериниң чачылы ажал коллективизм оларын чорук каттыжып илеринге идиг болур.

Партия моон аздада сорулгалары салып турар:

чанның мындык принциптеринден тургузулар деп партия санап турар:

— коммунизмниң херөөгө бөдүн берилери, социализм Төрөн чуртунга, социализмниң чурттарына ынакшылы;

— ниитилелдин чагаай чоругуна ак-сеткилдиг күш-ажыл: ажал кылбас кижизидериң чөм чивес;

— ниитилелдин өңчү-хөрөгүн камгалаар болгаш көвүдериң дугайында кижизидериң сөгүлэ салышың;

— ниитилелдин мурнуна хөгжүдериң бедик-биле медресиди билери, ниитилелдин эрге-ажыктырың хажыкчыларыңа эштеп чөк болур чорук;

— коллективизм болгаш өш-хуурунда бот-боттарың дуулашылашканы: кижизидериң бүрүзү шүптүзү дөш, шүптүзү чачыкчы дөш;

— кижилериниң аразында чагаай сепкилдиг харылаалар болгаш бот-боттарың хундүлери: кижизидериң кижизидери, өңчү, өш болгаш ажал-дүмгө;

— хей-ниити болгаш хуурунда амыдыралына ак-сеткилдиг болгаш ынакшылы, сөгүлэ-сеткилдиг арым, бөдүңү болгаш бижик сепкилдиг;

— өг-бүлениң бот-боттарың хундүлери болгаш урууларын кижизидери дугайында сөгүлэ салың;

— чөгүлэ өвөс чорукка, магистрал чорукка, ак-сеткилдиг өвөс чорукка, хуурунда ажал сүрер чорукка эштеп чөк болур;

— ССР-ниң бүгү улустарың найралы болгаш акыдуушалык чорук, национал болгаш сөгүлэ-ашыл мугаар чорукка эштеп чөк болур;

— коммунизмниң, тайбынның болгаш улустарың хосталгалың дайынырыңа эштеп чөк болур;

— бүгү чурттарың ажалчы чоннары-биле, бүгү улустар-биле акы-дуушалык эп-сеткилдиг каттыжылганы.

г) Пролетарың интернационализмниң болгаш социалисттик патриотизмин хөгжүдериң. Пролетарың интернационализмниң ёзууна совет кижилериниң партия амыр-сонсал чөгүлэ кижизиди, ажалчы чоннарың делегей эп-сеткилдиг каттыжылганы бижикчаларыңа бүгү талады ийиктиң болур. Совет улустун бөдүңү ада-чуртунга ынакшылы партия хөгжүлгөшү, социализмниң делегей системаның тургузулганы-биле холбаштыр социалисттик ниитилелдин хаматтарың патриотизмин бөдүңү Төрөн чуртунга, социалисттик чурттарың бүгү калды найралдашылашканы берилген чорукка болгаш шийтөөдү боттанган турар дөргөн партия барымдалап турар. Социалисттик патриотизм болгаш социалисттик интернационализм бүгү чурттарың ажалчы агонич-биле, ажалчы чоннарың-биле пролетарың эп-сеткилдиг каттыжылганы болуңа алызында каттыжылгып турар. Буржуа национализмниң, расизмниң болгаш космополитизмниң реаксылыг идеологияны уду партия моон сонгаар-даа шүдүргү демселе.

д) Кижилерниң бүгү талазы болгаш таарымчалыг сайыралы. Коммунизмге шийтөөдү үезинде угаан-бодалдык байлаан, мораль талазы-биле арыг чорукту болгаш күш-ажылды талазы-биле сайыралың чорукту болуңа таарымчалыг кылдыр дүшүрүп каттыжылгып алган чаа кижини кижизидериңниң аргалары өзүп турар.

Кижиниң бүгү талазы-биле сайыралына таарымчалыг байдалдар төөгүдүгү социал чаалап алышыңарың өңчү-хөрөгүң, ажал чоруктан болгаш тургуделден, өр, медресиди, илмурун, националы, расааны мугай көрүп чоруктан хосталгалың азында тургустунган. Ниитилелдин кижизидериң бүрүзүң тургузуучу күш-ажылга болгаш өөрениринге бир деп аргалары тывыска. Ниитилел болгаш өг-бүлө амыдыралы кижилериниң аразында хаматтарың болгаш дең эвөс чоруктуң харылаалары чидип турар. Хаматты бүрүзүң хуурунда төлөптү чорукту ниитилел камгалап турар. Ажалчы болгаш тускай эртемниң хевирин дең эргелеп болгаш хостогу шийтөөдү ниитилелдин эрге-ажыктырын барымдалап турган хаматты бүрүзүң маддизил турар. Материалдык чүдүдериң бүдүрүңге шөгүн кылдыр хире чергези-биле бүдүрүлгө, эртем-техника, литература болгаш уран чүгүлэ талазы-биле аргаларың, салым-чаланыңарың, талантыларың хөгжүдериң аргалар калбарып турар. Кижилериниң хостогу үези хей-ниитичи ажал-чорудулага, культуруг харылааларга, угаан болгаш күш-шыл сайыралына база уран чөгөлдүгө улам-на ийик ажалгыттыңган турар. Күш-культура болгаш спорт кижилериниң хун бүрүдө амыдыралына бижик-биле синий кирер.

е) Кижилерниң медресинде болгаш ажал-чачында капитализмниң артыкшылы ажал эртерин. Буржуа идеологияны болгаш моральды илерөөшкени-биле, хуу өңчүлүк психологияны, чүдүрү болгаш суагулар чоруктарың артыкшылыны-биле демселеди коммунисттик кижизидилгениң талазы-биле ажалдык түдүш кезээ кылдыр партия көрүп турар.

Эргиниң артыкшылыны-биле, тускайларын чаксааны-рак чоруктуң болгаш өгөниң илерөөшкени-биле демселе улус роль хей-ниитичи, ниитиниң санал-оюнуң салдарына, шүгүмчүлөдү болгаш бот-шүгүмчүлөдү кал-

бартырына хаматтар турар. Ниитилелге уду үлдүдериң өш-хуурунунуң бургу шийтөөшкени буржуа үездериң, ажал-чачының болгаш чачыкчыларын илерөөшкени-ран когун үе ууткаарың чорукту кол чөпсө апар. Хей-ниити болгаш хуурунда амыдырал-чурталгалына, хей-ниитичи үлдүдериң күүсидериң эки үлгер-чиктеңиң күжү кайгамчык уаг кижизидилгени ужуру-дузалыг болуп турар.

Өртемчелиң өртем-материалисттик ёзу-биле билдиринге кижилериниң кижизидериң, ажалчы сүргүлелерин ажал эртеринге идеялык салдар чедириниң аргалары партия чүдүлгелги кижилериниң сөгүлэ сепкилдиг дорамчалашканы болдурубайн ажалдып турар. Бойдуштуң хаалаңгы күштеринге болгаш социал даралга базиралганың чыдагалыңдан, бойдуштуң болгаш ниитилелдин болушкунуңарың шийтөөдү чыдагаланың билбениң харазы-биле шаанда тывылган ажалчы чүдүлгүлериң үздүгүн чөгүн шийтөөшкөй тайбылдарың эргежок чүгүлэ. Ону чорударда, өртемчелиң байланы улам тода илереп, бойдушка кижини тергидиңиң улгатыңыңа база чаалаар бүдүштөн артык күштер бар дээр дугайында ажалчыны тоолчургу, хоозун бодалдарың сойлап турар амгы үезин эртемниң чедикшириниңге даяныр чүгүлэ.

2. Улус өөредилгениң талазы-биле

Коммунизмге шийтөөдү болза кижилерин күш-да, угаан-да ажалчы кылдып, хей-ниити болгаш күрүне амыдыралың ажалчы бүгү талазына, эртемниң болгаш культураның талазына идеялык ажал-чорудулазы ажалчы шийтөөдү коммунисттик медресиди болгаш бедик эртем билгилги кижилерини кижизидери болгаш белеткериң айттып турар.

Улус өөредилгениң системасы болза өзүп орап салгалчыларын өөредип болгаш кижизидери амыдырал-биле, бүдүрүлгө күш-ажыл-биле сыйрык холбашып, улаң намыл чөп бүдүрүлгө талазында ажалчы бөдүңү хуура арга-мергежи-биле болгаш ниитилелдин херекчели-биле дүштүр эртем сүргүлү уламчылар чорук-биле холбаштырып болур кылдыр шак илчээр тургузулар. Улус өөредилгени мындык принциптер ёзуулар тургузары коммунисттик ниитилелдин бүгү талазы-биле хөгжүдериң кижизидериң хевирлиң тургузуларына, өң чүгүлэ социал айтырларың бирөөни шийтирелттеринге — угаан болгаш күш-ажылчы аразында боттут мугааларың чыдагырыңа ийик болур.

Өөредилгениң болгаш кижизидилгениң талазы-биле кол-кол сорулгалары болза:

а) Бүгү-ниитиниң ылазыла ортуман өөредилгени боттандыры.

Чөгүлэ ой чыдады дүргүдө школа намылгы бүгү урууларын ниити ортуман ылазыла өөредилгени болгаш өң бир чыдадык политтехниктик өөредилгени база ажалчыларын улус ажал-агылында ажалдып турар болгаш чөгүлэ өөредилгени чедип албан кезөөгө 8 аластың хөгжүдериң өөредилгени боттандыры; дараазындагы он чыдаа—догу ортуман өөредилгени чедип аларын бүдүргө хандыр. Бүгү-ниитиниң ортуман өөредилгени болза ниитилелге ажалчы бөдүңү кылдып шийтөөдү күш-ажылчы школарчыларын киржилгени дүштүрүп турган, ниити база политтехниктик өөредилгени хөгжүдериң-биле, а ол ынакшан бүдүрүлгө ажалчылашан, ортуман өөредилгени бот кезөөгө школарчы чедикши дика калбарыры-биле хандыртынар.

Ортуман өөредилге эртемниң үздүгүн ажалчы бижик-биле билер, коммунисттик мировоззрениениң принциптерин шийтөөдү алыр, эртемни болгаш техниканы хөгжүдериң өзүп турар делсели-биле дүштүр, ниитилелдин херекчели-биле, өрөнчичилерин арга-мергежилдерин болгаш күзделерин барымдалап, а ол ынакшан өзүп орап салгалчыларын калдык ажал-чач, эстетика болгаш күш-тамыр талазы-биле кижизидериң хандырар ужуру.

Эртемниң болгаш техниканың шапкын хөгжүдериң-биле холбаштыр бүдүрүлгө ажалдып турарларың мергежилиң ниитилел болгаш бойду эртемниң талазына оларын ниити билги белеткериң бедирин-биле, инженер-техниктик, агроном, медицина, ажал эске-да тускай эртемниң чедип алары-биле дүштүрүп турар кылдыр бүдүрүлгө болгаш профессионал-техниктик өөредилгениң системаның түзүлгө чөгүлэ сайырангайдыры чүгүлэ.

б) Школа намызы чөгүлэ болгаш школа намылгы урууларын хей-ниити кижизидилгени. Улус өөредилгениң коммунисттик системасы урууларын хей-ниити кижизидилгениң үздүгүн шийтөөдү турар. Уруулар өг-бүлениң кижизидилгени салдары оларын хей-ниити кижизидилгени-биле алызында түтүчү, дүштүрүп турар ужуру.

3. Эртем талазы-биле

Социалисттик системаның байдалдарына эртемниң болгаш техниканың депшилеңи бөдүңү байдалдарын болгаш күштерин улустун эрге-ажыктырына өң-не ажалчы кылдыр ажалды, энергияның чаа-чаа хевирлерин ажалды болгаш чаа-чаа материалдарын тургузар, агаар-бойдуштуң байдалдарына салдар көргүдериң аргаларын ажалды кылдыр, ок-таргайың делегейни шийтөөдү алыр арганы берип турар. Эртемни ажалды чорук ниитилелдин бүдүрүлгө күштериниң чүдүлгө өстүрүрүн ниитилелдин фактору болу берип турар. Эртемни хөгжүдери болгаш өң чедикшириниң улус ажал-агылына нестердери моон сонгаар-да партияны озаа сөгүлэ салып чүгүлэ болур.

Моон дараазында сорулгалар өң-не чүгүлэ болуп турар:

а) Теоретиктиң шийтөөдериң хөгжүдериң. Эртемни болгаш техниканы депшилеңиң моон сонгааргы перспективалары амгы үед, хаматтың мурнуна, бойду эртемниң кол адырларының чедикшириниң-биле тодаргайлаттынар. Математиканың, химияны, биологияны хөгжүдериң бедик делсели—техника, медицина, кезээ ажал-агы болгаш эске-да эртемниң көдүрүлгү болгаш ажалчы чоруктуң эргежок чүгүлэ негедели.

Теоретиктиң шийтөөдери, бирги залдеге, бүгү чурту эаестрижерин, комплексалг механикасташкын болгаш бүдүрүлгени автоматчылары, улус ажал-агылының өң чүгүлэ адырларын химияды, атомун энергияны бүдүрүлгө ажалды, транспорт болгаш харылаа дөш ынакшан техникти депшилеңиң мындык тодарыкчы адырларына өң-не калбаа-биле хөгжүр. Адаа хаматтар чүдүлгө болза:

— чурттуң энергетиктиң болгаш одаар чүгүлэ балансыны өөренери, энергияның бойдуша үнер дөстериң эң эки ажал-агылының оруктарын дилеп тывары, чачылы ажал энергетикти системаның эртемниң үздүгүн ажалды кылдыр энергияның чаа-чаа үнер дөстериң база чылыг, аду, хун болгаш химия энергияның электрлик энергия кылдыр шүүт чаартыларың аргаларын ажалды, термодинамик хуурунуңарың эргелеп башкарыңың нарын айтырларын шийтирелттер;

ж) Буржуа идеологияны сойлап илеридери. Ажал-агы социал тургузулуг күрүлелериниң тайбык калбаа-хөлбөө дорамчалашканы дөргө идеология дөргөдүлүкчү социал дөргө өл эвөс. Капитализмниң улус чоңга уду, реаксылыг уткашыны болгаш капиталисттик тургузуу мажар каастан дээр калдыг-даа ордашканыңарың коммунисттик партия моон сонгаар-даа сойлап илериди.

Бөдүңү үезин чурттап эртип турар капиталисттик системаның социализмниң болгаш коммунизмниң артык үлүг күштерини партия ургулуг пропагандалаар.

Реаксылыг буржуа идеологияга удурааныштыр коммунизмниң эртемниң идеологияны партия тургузуп турар. Ажалчы агонич болгаш бүгү ажалчы чоннарың үздүгүн эрге-ажыктырын илергелдериң, коммунизмниң идеология бүгү-ниитиниң аас-кежи дөш демселеңинге, ажал-агы болгаш чурттарына оларын өөредип турар. Коммунисттик идеология—өң-не чагаай сепкилдиг идеология. Оң идеялар—кижилериниң аразында, улустарың аразында ёзулуг кижизидериң харылааларын тургузары, хаматты да-йынырың ажалчында кижизидериң хостары, өртемчел кырыга бүгү-ниити тайбыны болгаш бүгү-де кижилерге хостогу өөрүшкүлүг амыдыралды доктадып тургузары болур.

Школа намызы чөгүлэ урууларын ажал-бүрү хевирлиң албан чедириниң болгаш школа-интернаттарын четканын хөгжүдери чорук школа намызы чөгүлэ болгаш школа намылгы урууларын ада-иериниң үздүгүн ёзуулар хей-ниитичи кижизидериң ажалчы чоннарың херекчелиң бүрүн хандырар. Ёзуп орап салгалчыларын хей-ниити кижизидилгени, күш-ажылга болгаш эртем билгилге урууларын ынакшылы шийтөөдү, ажал салгалчыларын коммунисттик медресиди болгаш ажал-чачың ёзууна хевирлеп кижизидери хөгжүдериң школарын ужуру-дузалыг бедир. Ол бүгүгө бедик, хундүлүг болгаш харылаалыг роль улустун шапкыныга, комсомол болгаш пионер организастааларына оважыр.

в) Ёзуп орап салгалчыларын өөредилгениң болгаш кижизидилгениң бедик делсели хандыр болгаш байдалдарын тургузары. Школарын, культура-чырымдыктын албан чедирини тургузарың талазы-биле кижизидилгени болгаш өөредилгени негеделеринге бүрүн тааржып турар калбаа программаны партия боттандырар деп турар. Бүгү школар өңи бажы-балгаларын алыр болгаш чачык элчегли кичилдерге шийтөөдү. Бүгү-ле школарга өөредилге мастер-кавалары, химия, физика болгаш эске-да кабинеттер база лабораториялар тургузулар, а кезээ черлерге школа чачының кезээ ажал-агы үчүктөрүн база тургузулар; улаң-улаң бүдүрүлгө чедиринге—школарчылар херекчел өөредилгени бүдүрүлгө чедери тургузулар. Чаа техниктиг өөрсөк-херекчелер

Совет Эвилелинин, Коммунисттик партиязынын ПРОГРАММАЗЫ

(Уланчызы).

нерни, антибиотиктерин, ферменттерин аялдап кылырын-га, агротехниканын чаа аргаларын дилеп тыварына калбаа-биле ажылгаары чутула ужу-дузалыг болуп турар.

Бойдустан чаа-чаа болушкунуларын болгаш дүрүмнерин ажыдарына, планеталары болгаш Хүнү шинчилээринге болдувар уаут аргаларын Черниг кыдымал спутниктери бол-гаш кижинин октаргайже ханылап кирер аргазын берген октаргай ракеталарын тургускан.

Өртемчейин өртем өзүгээр көөрүнүң кара чалгыс үзели болгаш билип алырынын аргазы болур диалектиктик матери-ализмге үндөлөөш, амгы үениң бойдус өртемнин философо-чу айтырларын аялдап кылыры өртемниң шалкын хөг-жүдөөзинин бо үе-шаанда улам-на чутула ужу-дузалыг бооп турар.

Ниятледл хөгжүдөөзин удурутуун үндөйин болур ният-леп өртемнеринин талазы-биле шийчилел ажылы шалкын хөгжүүр ужурул. Ол талада кол чүтү болза комму-нисттик тургузушкунун практиказын өренири болгаш теория талазы-биле байыдары, социализмдин экономиктиг, по-литиктиг болгаш культуруг хөгжүдөөзинин болгаш оон комму-низмге шилчип өзөринин дүрүм өзүгээр болур кол чүтү-дерин шийчилээр, коммунисттик кижизидилгениң айтыр-ларын аялдап кылыры болур.

Экономика өртемнин соругтазы болза ниятледдин эконо-миктиг амьдыралында чаа-чаа болушкунуларын түнөөри, улае ажыл-агый айтырларын аялдап кылыры болур, ол айтырларын шийтирээр коммунизмин чедишкени-ниг тургузарына иди болур. Экономистерниң кичээгейи болза материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын улус ажыл-агыйына өң-өң ажыктыг кылдыр ажылаарынын оруктарын, удуштур болгаш көдө ажыл-агый бугурулузун планнаарынын болгаш организастарынын өң-өң аргаларын дилеп тыварына, бугуручу күштерин ажыктыг кылдыр сайгара тургузарынын принциптерин болгаш коммунизм тур-гузушкунун техника-экономика айтырларын аялдап кылырына улаанга турар ужурул.

Бүгү делегей төгүзүң болгаш делегейин бо үеги хөг-жүдөөзин айтырларын шийчилээр кижэ төрөлгөтөни коммунизмге бурунгаар шийчешкенине дүрүм өзүгээр болур чорудулгазын, күштерин деңизгүүр байдалынын соци-ализмге ажыктыг кылдыр өскөришкенин, капитализм-ниң нияти кризисиниң чидгелешкенин, империализминин коллоналдыг системанын бүстүп дүжүшкүнү болгаш оон уружк түнөөдери, улустарынын национал-хосталгалыг ший-чешкенин көдүрүшкүнү аялдап илереди ужурул.

4. Культура тургузушкунунуң, чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң талазы-биле

Коммунисттик ниятледди калбаа-биле тургузарынын үе-инде культура хөгжүдөөзин культураның улут революция-зын боттарынын үе-чады болур. Коммунизмин тий-лелээнге идеология болгаш культура талазы-биле бүгү-ле өржөк чутула байдаларын тургузары ол үе-чалада хан-дыртынар.

Бугуручу күштерин көдүрүшкүнү, техниканың деп-шигези болгаш бугурулузун организастары, ажыкты чо-нарнын хей-ниги идекпейин бедикшики, бот өргөлдөи демократыг үндөинеринин хөгжүдөөзи, амьдыралыг комму-нисттик өзү-биле өле тургузары чоңун культуруг өзү-деинден дыка улут хемчээлдиг-биле хамаарыр.

Чечетелип маңдап болгаш делегей культуразының тур-гускан бүгү-ле өң өзгө чүдүдери хөгжүдүп турар комму-низмниң культуразы—кижи төрөлгөтөниң культуруг хөг-жүдөөзинде чаа, дээди чада болур. Ол культура ниятледди улаан-бодал амьдыралынын бүгү-ле хей чүтү аялыларын болгаш байлаа, чаа делегейин бедик идеяг чоруту бол-гаш гуманизмин бодунга сиңиктирер. Ол болаа ачыг чок ниятледди, нияти улустун, кижилерниң нияти культу-разы болур.

а) Ниятледди культуруг амьдыралын бүгү талазыг хөг-жүдөөри.

Коммунизмге шийчешкенин байдалдарында культу-разы бүгү-ле адырларында чогадыкты ажыл-чорудула улам үр-түнөөдиг болгаш ниятледди бүгү кижизидилгениң че-динир болган турар. Совет литература, музыка, чуртала, кинематограф, театр, уран чүүлдүн бүгү-ле адырлары идеяг утк-шынарын болгаш уран-чечен мергежлийн хөгжүдөөнине чаа-чаа бедик чадалары чедип алыр. Улус-чу театрлар, массалыг бот-тынгыр чүүдөр, техниктиг чо-гадыла болгаш улусту чогадылганы өске-даа хевирлер калбак негээрешкенин болур. Бот-тынгыр уран чүүлдүң киржичилеринин иштинде таланттыг чаа чогаалчылар, чуркчулар, музыкантчылар, артистер депшип үнүгүдөр. Ниятледди уран-чечен өртемненин хөгжүдөөзи болгаш байлашылгазы массалыг бот-тынгыр уран чүүлдүн бол-гаш профессионалдыг уран чүүлдүң харылаштырылганын үндөлөөш чедип алынар.

Литератураның, уран чүүлдүн, культураның чечетелиш-кенин дугайында, кижэ бугуру хуузуңа аргаларын өң до-лу илередиңге бүгү байдалары тургузар дугайында, бүгү ажыкты чоңарнын эстетиктиг кижизидилгенин, уран-чеч-ен чүүдөринин бедик сонургадарын болгаш культуразы-га чачымдары чоңа сиңиктирериниң дугайында партия со-ксад чокка салгыс салыр.

Культураның материалдыг баазаның моон сонгаары күчүгү көдүрүшкүнү:

— планиграфия удуштур болгаш саазын бугурулузун бо-лур-чогутуу-биле калбартышкан, оон үндүрүдөөзин хө-рөөн болгаш паралааны бүгү талазыг хөгжүдөр;

— библиотекаларын, лекция болгаш номчула залдарын, театрларын, клубтарын, культура бажынарнын, кинотеатрларын текшиң калбартыр;

— чүтү радиожауларын, удуштур болгаш көдө ажыл-агыйын бүгү районнарын хаара тудар телевидение төптөрүн түдүп доозар;

— улусту университеттерин, театрлар коллективтерин болгаш бот-ажыл-чорудулга өске-даа культура органи-за-

VI. ССРЭ-де коммунизм тургузушкуну болгаш социалисттик чурттарны кады ажылдажылгазы

Совет Эвилелинде коммунизм тургузушкуну делегейин бүгү социалисттик системаның улустарынын коммунисттик ниятледди тургузарынын чардымас кезин кылдыр СЭКП көрүп турар.

Социалисттик революцияларын аням-бүгү үелерде болганы болгаш тус-тус чурттарда экономиктиг база культуруг хөг-жүдөөзин чалгыс аай өвөс дөңөөлгөн социализмин тургу-зарын доозарын болгаш оларнын коммунизмин калбаа-биле тургузарынын үеленге кирерин хаары уга өвөс болдурун тур-ар. Иңдыг болза-да социализмин чалгыс аай делегей систе-мазынын составына социалисттик күрөөлөрүн хөгжүдө-өш, ол системанын дүрүм өзүгээр болур чүүдөринин болгаш артык күштерин ажылаары социализмин тургузушкуну-нуң хуусааларын мыйзыр аргалары оларга берип, бир тө-өлүгү үгө коммунизмге барык-ла бир уга шилчип кирери-нин перспективанын оларга амьдыл турар.

Коммунизмге баштай чоруп өрар чүтү делегейин бүгү социалисттик системаның коммунизмге шийчешкенин чийгедиң база дүрөдөдүп турар. Коммунизмин тургузушкан, Совет Эвилелинин улустары чоруп көрбөөн оруктарын бүгү кижэ төрөлгөтөнге салып, ол оруктарын шыныын бодуну дүрүлгөзүгө хынал көрүп, бергелерин илереди, оларны чыдадырынын аргаларын тып, коммунисттик тур-гузушкунуң дээр хевирлерин болгаш методтарын шийчип ап турарлар.

Бир-төө ниятледе күштери—ажыктың аңгы, кооперасты-тыг тарачтынар, улусту ителдигениң—бола ажыл-агыйын шийчел хевирлери (социалисттик өңчүвүн ий

Коммунисттик партияны болгаш совет улустуң тийлел-диг, амьдыралга хынаттыг төгүлүг дүрүлгөзүм, деле-гейин социалисттик системаның, делегейин коммунисттик болгаш ажыктын шийчешкенин хөгжүдөөзинин дүрүм өзүгээр болур чүүдөринин өренири чутула ужу-дузалыг.

Ниятлед өртемнери моон сонгаар-даа марксизм-ленинизм-ниң принциптерин арыг чоруту камгалашына, буржуа идеология уду, барнын үелдиг социалисттик теорияга бол-гаш практикага уду, ревизионизмге болгаш догматизмге уду шийтирелгө демсезир ужурул.

б) Эртемин бугурулузун-биле холбаштары. Эртемин үр-түндөдиг хөгжүдөөзин үндөйин—улустун тургузучу күш-ажылы-биле коммунисттик тургузушкунун практиказы-биле үзүлбөс харылашында.

Ажыл-агый болгаш культура хөгжүдөөзинин негеделери-биле дүшүтүр өртем албан черлеринин текшиң, оон иштин-де ажыл-агый тургузушкунун удуштурун төп органнын болгаш улус ажыл-агый чөвүдөөдөрүн чаныга олар-ны текшиң, а ол ишкеш үдөшүрүн ула-уугу бугуру-гелеринин болгаш көдө ажыл-агый районнарын чанында өртем лабораторияларын болгаш институттарын текши-нин калбарты болгаш сайзырангайыдары; дээди өөредил-ге черлеринге өртем-шичелел ажыдарын хөгжүдөр; өр-тем албан черлерин болгаш дээди өөредилге черлерин де-вискээр талазы-биле сайгара тургузарын экижерлери, бүгү-ле өвөлдөшкөн республикаларга болгаш улут-улут экономик-тик районнарга өртемниң улам ынай хөгжүдөөзин хандырып өржөк чутула.

Эртем албан черлери боттарынын ажылын улус ажыл-агыйын болгаш культураның хөгжүдөөзинин планирия-га дүшүтүр шийчелдерин өң-өң чутула улаангышкына-ры-биле таарыштыр тургузар болгаш айлап таарыштыр ужурул. Эртем ажылынын удуштурлузун хей-ниги өртем ажылдакчыларынын ролу өвөр. Эртемниң хөгжүдөөзинин өр-жөк чутула негедели болза өңү келген айтырларын чо-гадыкты өзү-биле шийтирээринге дузалар өш-хуузуңу хостуг маргаладалары болур.

Партия өртемниң материалдыг баазаны улам ынай бы-жылаарынын болгаш сайзырангайдырларын, өртемниң ажыл-чорудулга өң-өң арга-мергежидиг, чогадыкчы күш-терин хандып кирештирерин хемчегерин алыр.

Совет өртемдеринин хуудулу хөдө — өртем-билдигиң өң чутула адырларына совет өртемниң чаалап алган му-накчы туруштарын быжылаары болгаш бүгү-ле кол-кол у-лаангышкынар талазы-биле делегей өртемниң кол черни өзлөөри болур.

шьяларын калбаа-биле хөгжүдөр;

— күзөлдиг болгаш аргалыг бүгү-ле кижилерин ажыл-даарына ниятын кирп болуру өртем болгаш техниктиг лабораторияларын, уран-чечен чуртала мастерскаяларын болгаш киностудияларын калбак текшиң организастары хандырып турар.

Көдөңиң дөңөөдү хоорайнын дөңөөдүгө чеди чорут-күдөр, шийгөдөдү адынын чаа районнарга культуруг амьдыралын дүргө хөгжүдөөзи хандырып дөш чуртун де-вискээринге культура албан черлерин дең-дөш кылдыр тургузары өржөк чутула деп партия санап турар.

Хоорай тудузун культуразы, хоорайларын болгаш чур-такчыларын көдө черлерин, бугурулузун болгаш культу-ра-амьдыралын тудуларын, чуртала бажынарнын архитектуралыг хевирлөөшкенин база планнаашкыны ула-уугу-дузалыг болуп турар. Уран-чечен арга болза күш-ажылды улам сөрүк кирип, амьдыралды каастап, кижини чараш-чагай болдурутар.

б) Литератураның болгаш уран чүүлдүң кижизидикчи ролун бедидери.

Оптимизм-биле болгаш амьдыралды бадыткып турар комму-нисттик идеялар-биле сиңиктиң совет литература болгаш уран чүүт болза, идея-кижизидилгениң улут ролду ойнай, чаа ниятледди тургузуучу совет кижиниң шынарларын сайзырады турар. Олар, миллион-миллион кижилерин өөрүшкүнүң база сөрүк киришкенин үнер мөү болуп, оларнын идеяг байлашылганын болгаш ажы-чанынын кижизидилгенин чөсөө болур хуудөлгөт.

Литератураны болгаш уран чүүлдүн хөгжүдөөзинде кол шүтүм—чоңун амьдыралы-биле харылааларын быжылаар-ы, социалисттик боттук чүүлдүн байлаан болгаш хей азы хевир байдалы ший-биле база бедик уран-чечени-биле көргүзери, чаа, өзүгү коммунисттик чүүлдү сөрүк кириш-кенин болгаш тоза чурп көргүзери, ниятледди бурунгаар шийчешкенин моондалыг бүгү-ле чүүлдү сойгаал иле-редди, буруу шаары болур.

Улусту болгаш партияг принциптерге үндөлөөштин социалисттик реализмин уран чүүлдү дилим чартыкчы чорук амьдыралды уран-чечен көргүзөдө, делегей культу-разынын бүгү депшигелгич чачымдарын ажылаары-биле болгаш сайзырадыры-биле дүжүп турар. Хуузуңа чогадыкчы инициативаны, бедик мергежлийн илередиңге, чога-дыкчы хевирлерин, стилдерин болгаш жанрларын хей хевирлг болдуруларын дөңө аргалар чогаалчыларын, чурк-чуларын, музыкантчыларын, театр болгаш кино ажылда-чыларын мурунга ажытып турар.

Литература база уран чүүт ажылдакчыларынын хей-ни-ти организастарынын болгаш чогадыкчы өвөөлөрүнүн ажыл-чорудулганын дузалашына, литератураның база уран чүүлдүн хөгжүдөөзин ший улаангышкынын болгаш оларнын идеяг база уран-чечен дөңөөлгөн дугайында Ком-мунисттик партия салгыс салыр турар.

в) Улустар аразынын культуруг харылааларын хөгжүдө-ри. Социалисттик системаның чурттары-биле, а ол ишкеш өскө-даа чурттар болза ССРЭ-нин культуруг харылааларын өр-темниң болгаш культураның чедишкенин кайы-кайы-зынга солтухарынын, улустарын кайы-кайызын бичкериң болгаш найралынын өргө-ажыктарына калбартыры өржөк чутула деп партия санап турар.

хевирлеринге үндөлөөштин бугурулузун) Совет Эвиле-линде болгаш социалисттик өске-даа чурттарда чалгыс аай хевирлг болганда, ССРЭ-ге болгаш ол чуртталга коммунизм тургузушкунун дүрүм өзүгээр болур кол чүүдөри чурт бүрүзүнүн төгү болгаш национал өзгөй чүүдөрин барындаашканын дөш болур турар.

ССРЭ-де коммунизм тургузушкуну социалисттик кады ажылдажылганын чурт бүрүзүн өргө-ажыктарына дү-жүп турар, чүгө дөргө, делегейин социалисттик лагериниң экономиктиг күчүзүн болгаш камгаларын аргазын быжы-лап, социалисттик өске-даа чурттар-биле ССРЭ-ниң экономик-тиг болгаш культуруг кады ажылдажылганын ханьлады-рынга, ол чурттарга дузалашкыны болгаш деткиченин көр-гүзөринге өң таарымчалыг аргалары улам тургузуп турар.

Социалисттик чурттарын аразында экономиктиг харыла-аларын туруп турар хевирлери — даштыкы санды хары-лаалары, улус ажыл-агый планнарын таарыштыр каттыш-тырары, бугурулузун специализасташкыны болгаш коопе-растаашкыны — улам-на хөгжүүрүн болгаш сайзырангай-жырын СЭКП барымдаалар турар.

Социалисттик тургузу болза капитализмден укталып кел-ген экономиктиг болгаш политиктиг ылгады удуштарына, капитализм үенде экономика талазы-биле хождула куру-нелерин өң дүргө хөгжүүрүнге болгаш оларнын экономик-каын база культуразын чалгыштып чокка көдүрөргө, соци-алисттик лагеринин чурттарын хөгжүдөөзинин нияти дөңөөлгөн дөңө дескөөлөрүн таарымчалыг байдаларын тургузуп турар. Ол чорук: социализмин экономиктиг систе-

мазынын артык күштерин-биле, экономиктиг харылааларда дөң өргө-биле; бот-бодунга дузалашкыны-биле болгаш дүрүл-гөзүм дамчытчыры-биле, ылаңгы—өртөм-техниктиг чедиш-кенин бот-боттарынын аразына солтуру-биле, өртөм-шичелел ажыдарын таарыштыр каттыштырары-биле; үлөшүр бугурулуз черлерин кады тудары-биле, бойдус ку-рлавырларын ажылдап кылырына кады ажылдажылга-биле хандырынар. Бүгү талазыг акы-думна кады ажылдажыл-гадан социалисттик чурт бүрүз болгаш социализмин деле-гей системаны ниятын-биле тийлелгени чедип ап турар.

Бүгү социалисттик кады ажылдажылганын хемчээлдерин-ге экономиктиг кады ажылдажылганы быжылаар болгаш калбарты талазы-биле, күженишкенин-биле болуңу на-ционал ажыл-агыйын быжылаар болгаш хөгжүдөр талазы-биле күженишкенин дүшүтүр социалисттик чурт бүрүзүн социализмин болгаш коммунизмин тургу-зушкунун өргө-ажыктары негеш турар. Социалисттик чур-тарнын экономиказын нияти дөңөөлгөн көдүрүшкүнү болгаш бир дең дескөөлери хамыктын мурунда чурт бү-рүзү бодунун иштиги курлавырларын долу ажылаарын, улус ажыл-агыйына удушталганы хевирлерин болгаш ме-тодтарын экижерлерин, ажыл-агыйын социалисттик өргөл-өзүм ленинги принциптерин болгаш методтарын чалгылып чокка боттандырылганын, делегейин социалисттик систе-мазын артык чүүдөрин ажыктыг кылдыр ажылаарынын аргазы-биле чедип алынар.

Коммунизмин тургузарына баштайгы материалдыг белет-келдерин тургузувары чурт бүрүзүн улаузуңу тургу-зучу күш-ажылга, социалисттик системаны быжылаары-нын нияти хөрөнгө оон сандышкынын доктаамал көвүдө-ригө үндөлөөш боттаныр. Анаа бараан болур чүүдөр: планиг, пропорционалдыг хөгжүдөөзин хойбулуңу соци-алисттик тургузушкунга ажылаары; улус массаларын чо-гадыкчы инициативаны болгаш күш-ажыкты идекпейин калбартыры; өң-турага, бот-бодунга ажыктыг чорукка бол-гаш өртөм-техниктиг дөңөөш бүгү хемчег-биле бедидеринге үндөлөөш, делегейин социалисттик системанын хемчээ-леринге улус ажыл-агый планнарын таарыштыр каттыш-тырарын, бугурулузун специализастарынын болгаш коопе-растаарынын аргазы-биле күш-ажылдыг делегей хуваалды-зын системанын доктаамал сайзырангайдыр; коллек-тивтиг дүрүлгөни өренип көөрү; кады ажылдажылганы болгаш бот-бодунга акы-думна дузалашкыны быжылаары; ниятледди чагай чорутуна кирер күш-ажылга материал-дыг сонургадалыг болгаш моральдыг иштерин бүгү хем-чег-биле хөгжүдөөрин принциптерин чалгылыш чокка са-гымыр, күш-ажылдыг болгаш хөрөгөлдүг хемчээлин контролдарын боттандырыр.

Коммунизмин тургузарына баштайгы материалдыг белет-келдерин тургузувары чурт бүрүзүн улаузуңу тургу-зучу күш-ажылга, социалисттик системаны быжылаары-нын нияти хөрөнгө оон сандышкынын доктаамал көвүдө-ригө үндөлөөш боттаныр. Анаа бараан болур чүүдөр: планиг, пропорционалдыг хөгжүдөөзин хойбулуңу соци-алисттик тургузушкунга ажылаары; улус массаларын чо-гадыкчы инициативаны болгаш күш-ажыкты идекпейин калбартыры; өң-турага, бот-бодунга ажыктыг чорукка бол-гаш өртөм-техниктиг дөңөөш бүгү хемчег-биле бедидеринге үндөлөөш, делегейин социалисттик системанын хемчээ-леринге улус ажыл-агый планнарын таарыштыр каттыш-тырарын, бугурулузун специализастарынын болгаш коопе-растаарынын аргазы-биле күш-ажылдыг делегей хуваалды-зын системанын доктаамал сайзырангайдыр; коллек-тивтиг дүрүлгөни өренип көөрү; кады ажылдажылганы болгаш бот-бодунга акы-думна дузалашкыны быжылаары; ниятледди чагай чорутуна кирер күш-ажылга материал-дыг сонургадалыг болгаш моральдыг иштерин бүгү хем-чег-биле хөгжүдөөрин принциптерин чалгылыш чокка са-гымыр, күш-ажылдыг болгаш хөрөгөлдүг хемчээлин контролдарын боттандырыр.

VII. Партия коммунизм тургузушкунунуң калбарышкынынын үзүндө

ССРЭ-ге социализмин тийлөөнүн, совет ниятледди чалгыс эвинин быжыкканынын түнөөлүгө ажыктын аңгы-ны Коммунисттик партияга совет улустун авангарды болуп, бүгү улустун партияга апарган, ниятлед амьдыралынын бүгү талазына бодуну улагыч сандарын калбартыр. Партия — истинг үеңиң, өндүрүлүсү революция чарты-галарын кылып турар совет улустун улааны, алдары бол-гаш текшиң. Келер үеңе ол ыраакыр ылап көрүп, бурун-гаар чорутурун өртем талазы-биле үндөлөөштин өрүн чоңун мурунга ажылды, массаларын иштиге кайтамчык улау өнөргөниң өттүрүп, өндүрүлүсү сорулгаларын шийтир-лөөринге оларын адытпалар.

Коммунизм тургузушкунуңуң калбарышкынынын үези совет ниятледди удушчу болгаш улагыч күжү болур Коммунисттик партиянын ролунуң болгаш улау-дузанын улам ынай өзүшкүнү-биле оонаалып турар.

Коммунисттик ниятледе болза, моон мурунда тургулаан бүгү социал-экономиктиг формациялардан ылгады болуп, ала-чагаар өвөс, харын марксизм-ленинги партия улут-ка улус массанын мердедиг болгаш улаанга соругталыг ажыл-чорудулганын түнөөлүгө тургустунган. Ажыкты чоңун өң-өң мунакчы төлөөлөкчилерин бодунуң хуудөл-гөн каттыштырар, массалар-биле сырый харылаалыг, чоңа кызыгар чок ат-алдарыг, ниятлед хөгжүдөөзин хойбуларын бичири-биле чөсөтөгөлтөгөн Коммунисттик партия коммунизм тургузар талазы-биле бүгү ажыдары-нын удуштурун хандырып, организасты, план өзүгээр, өр-тем талазы-биле үндөлөөштин шынарын анаа кирип тур-ар.

Совет ниятледди амьдыралына оон хөгжүдөөзин чаа чадамында партиянын ролунуң бедикшики дараазында чы-дааннар-биле болуп турар:

— политиктиг болгаш организастыг удушталганын улам бедик дөңөөш негеш турар коммунисттик тургузушкунуң хемчээлин өзүдөш-биле болгаш сорулгаларын нарын-мы-биле;

— массаның чогадыкчы идеяларын көдүрүшкүнү-биле, күрөө хөрөктерин болгаш бугурулузун өргөлөп баш-каларына миллион-миллион ажыкты чоңары хаара тут-каны-биле;

— социалисттик демократиянын улам ынай хөгжүдө-өш, хей-ниги организастарынын ролунуң бедөөш-биле, өвөөлдөшкөн республикаларын болгаш чө-чөр органи-за-цияларын өргөдөрүн калбары-биле;

— өртемниң коммунизмин теориязынын, оон чогадык-чы хөгжүдөөзин болгаш пропагандазынын ужу-дузаны-нын улам өзүп турары-биле, ажыкты чоңарын коммуни-сттик өзүга кижизидерин болгаш кижилерин мердедиге өр-тегин артыкчыларын ажып тийлөөр дөш демсөөдү күш-тедирлерин өржөк чутулазы-биле.

Коммунизм тургузушкунуңуң калбарышкынына пар-тиянын бодуну, оон политиктиг, идеологту болгаш органи-за-стыг ажылынын хөгжүдөөнине чаа, улам бедик чада дү-жүр апар. Массаны, коммунизмин материал-техниктиг ба-азаны тургузарын, ниятледди улаан-бодал хөгжүдөөзи партиянын удуштурун дөңөөш коммунизм тургузушкуну-нуң үезинин негеделеринге таарымчалыг турзуң дөш, боду-нуң ажыл-чорудулганын хевирлерин болгаш методтарын партия үзүктө чокка сайзырангайдыр.

Коммунисттик ниятледди тургузуп турар улустун мунак-чы отряды болур партия бодунуң иштиги партияг амьды-ралын организастарына база мурунга чоруп, коммуни-сттик ниятлед бот өргөлөгөн улам-на болбазырангай хев-ирлерин аялдап кылырынын үлөгер-чөвүн көргүзөр ужурул.

Партиянын амьдыралынын хойбулу — партия амьдыра-лынын ленинги нормаларын болгаш удушталганын коллек-тивтиг болурунун принцин чокка чокка салгымыр, партия-жи массанын мурунга партия органнынын болгаш олар-нын ажылдакчыларынын харысаалганы бедидери, бүгү коммунистерниң идеяг болурунун болгаш бот-тынгы-гыр чорунуң өзүдөш хандырып, партиянын политика-зын ажылдап кылырына болгаш чорударына оларнын кир-жи, шүтүмчүлөдү болгаш бот-шүтүмчүлөдү хөгжүдөри болур. Бу дөргө — партиянын бодунуң идеяг болгаш ор-ганизастыг быжык болурунун, партияг хуудөлгөн чал-гыс өвөн болгаш сырый каттышкынынын быжылаары-нын, партиянын иштиги демократиянын бүгү хемчегер-биле калбарышкыны болгаш анаа үндөлөөш бүгү партия-ги күштерин идеягкелдерин, массалар-биле харылаа-ларын улам күштелдерин чалгаш чок негедеш болур.

Ий-чалгыс кижилерге чүүдүр чорук болгаш оон-биле холбашпа удушталганы коллективтиг болурун, партиянын демократиязын болгаш социалисттик хойбулу дүрүмү үрөри партияг амьдыралдыг ленинги нормалары-биле дүшөөш. Ий-чалгыс кижилерге чүүдүр чорук партиянын болгаш улус массаның ролун куудалдырыга чедер, партиянын идеяг хөгжүдөөзин өзүдөш болгаш ажыктын чоңар-нын чогадыкчы идеяларын кызып турар.

Удушталганы коллективтиг болурунун ленинги прин-циптерин амьдыралга чалгылыш чокка боттандырып, уду-

Социализмин делегей системанында бар болуп турар хой-булу өзүгээр боттут чүүдөр, социалисттик ниятледди бугу-дүрүкчү күштеринин хөгжүдөөзи, социалисттик чурттарын улустарынын амьдыралын өргө-ажыктары болза тус-тус национал ажыл-агыйларын улам чоккушулаарын болду-руп турар. В. И. Ленинниң улам бурунгаар көргөни шыкам, тийлөөн ажыктын

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ПРОГРАММАЗЫ

(Тенчүзү).

Партия моон сонгаар-даа бодунуң хүрөөлениниң чалгыс-эвин болгаш бир демини быжыглаар, марксизм-ленинизмниң тутун арыг тудар. Партия болза бодунуң чөпкөстөрүнүн куралаврында СЭКП-ниң Уставында көрдүнгөн, фракциялаштыктын болгаш бөлүктөлүшкөн калдыг-даа илерөөш-киннеринге удуз организастыг магадлаадыг болуп турар, ол фракциялар болгаш бөлүктөлүшкөн кылыр чоруктар марксизм-ленинизм партияны чорукта шүүт дүшпөс. Партияны бузулбас идеили болгаш организаст талазы-биле сырый катышканы—оң тийлестирбениниң эң чугула үндөзүн, коммунистиг тургузуушкунуң өндүрүлүгү сорулгаларын чедимининиң шийтирилээриниң магадлаалы болуп турар.

Чон — коммунизм тургузуушкунуң шийтирилгич күжү. Партия чонга туруп турар, аңаа бараан болурун бодунуң амьдыралының утказы кылдыр көрүп турар. Партиянын чон-биле харылазын улам ийни калбартары болгаш ханыламы — коммунизм дөш демиселге чедимининиң бодурун эргежөөк чугула негедеси. Иштик болгаш даштык политиканы оң чугула айтыргаларынын талазына ажылы чоннар-биле үргүдү сүмөлөжирин, ол айтыргаларыны бугу улустан чугаалажышкыны киирерин, бодунуң бугу амьдыгга киржиринче партия кижигүнү эвестерин калбаа-биле хаара тударын партия бодунуң хүрөөлөни кылдыр савап турар. Социалисттик демократия улам ийни көтөрүп, түдүм-аа, ажылы чоннарын ийниге партияны ажылы

улам ханы болгаш бугу талазы болур, массаларга оң салдары улам күштүг болур ажурат.

Советтерини, профвилелдерини, комсомолдуң болгаш ажылы чоннарын өске-даа массалыг организацияларының ажыл-чорудулазынын калбарына болгаш экижиринге, массаның чогаалкчы энергиязынын, инициативаның көг-жүрүнгө партия бугу кемчелер-биле дуза көргүзөр, ССРЭ-ниң бугу улустарының чалгыс-эвин болгаш найыралын улам быжыглаар.

СЭКП — делегейниң коммунистиг болгаш ажылычын шимчөөшкениниң адыралбас тулуш кезээ. Пролетаржы интернационализмниң шылгаттыган марксизм-ленинизм принци-тери моон сонгаар-даа партияның чайгылыш чокка улур-тулга болдулар бузулбас принциптери болуп артар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчөөшкениниң чалгыс-эвин моон сонгаар-даа быжыглаар, бугу-ле коммунистиг болгаш ажылычын партия-лар-биле акы-дуума харылааларыны көгжүдөр, делегейниң чаа дайыныны өскүрүп аймылыга удуз, ажылы чонна-рын эрге-ажыктары дөш, тайбын, демократия болгаш социализм дөш делегейниң коммунистиг шимчөөшкениниң бугу отрядтарының күженишкенири-биле бодунуң ажылы дүштүрөр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлөвилеп турары коммунизм тургузар талазы-биле ажылдарың программазы мындыг-дыр.

ССРЭ-ге коммунизм тургузары болза кижиги төрөлгөтөн-ниң бугу чүс чылдыг төгүзүндө оң кайгамчык улуг тийлелгези болур. Коммунизмниң чырыткылычын турар бедиринче чаа базым бургузуп чурттарын ажылычын масса-зын сорук кирип, социал болгаш национал дардалдан бугу улустарың досталары дөш демиселге улуг моральдыг дет-кимче болуп, бугу делегей кемчелерге марксизм-ленинизм идеяларынын тийлелгезин дүргөдөйөр.

Коммунизмниң чаагы чурттарын совет улус ажылап тур-рар апарганда чер-делегей чаа чүс-чүс миллион кижилер: «Бис коммунизм дөш бис!» дээр апаар. Өске чурттар-биле дайындажырының аргазы-биле эвес, а харын нийтиледди улам болбаазырангай организациянының үлөгери-биле, бугу-дүргүчү күштерин чөпкөтөшкени-биле, кижиниң аас-кежигинге болгаш чаагы чорунга бугу таарымчалыг бол-галдарын тургузары-биле улус массаның угаанынын бол-гаш чүрөктерин коммунизм чаалап алар.

Нийтиледди депшилгезиниң күштери бугу чурттарга чай-лаш чокка өөр болгаш ол чорук Совет Эвилелинде комму-низм тургузуушкунуңа деткимче болур.

Чон — төгүзүп тургузуушкуну, коммунизмни тургузары—чонун холуун, оң энергиязынын, оң угаанының херөө—деп марксизм-ленинчи өөрделгени партия барымдаалап

турар. Коммунизмниң тийлелгези кижилерден хамааржыр, ынчанга коммунизмниң кижилерге тургузар. Совет кижиги бургуз бодунуң ажылы-биле коммунизмниң тийлелгезин чөпкөшүлдүп турар. Коммунистиг тургузуушкунуң чедим-киннери бугу кижилерге албешкиди болгаш аас-кежигинг амьдыралды бөөр. Совет Төрөөн чурттуң күчүзү, ат-алдарын улам өрү көдүрөр.

СЭКП-ниң чаа Программаның совет кижилер боттарының төрөөн, хан-дамьрындан тудуш херөө, боттарының амьдыралының өндүрүлүгү ачык сорудагы болгаш коммунизмни тур-гузары дөш бугу улустун демиселиниң бугу кылдыр хүлөөп алыр дөшөргө партия бугуруп турар. Бугу коммунистерни, бугу совет улусту—эр, херөөжөн ажылчыннарын, эр, херөө-жөн колхозчуларын, угаан ажылының амьдырачкыларын— Программда айыттыган төгүзүп сорулгаларын чедимининиң күсөдери дөш боттарының күштерин удузгеринче пар-тия кийтирерин.

КОММУНИСТИГ ПАРТИЯНЫҢ ШЫЛГАТТЫГАН УДУР-ТУЛГАЗЫ-БИЛЕ, МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ СОВЕТ УЛУС СОЦИАЛИЗМИ ТУГУСАН. ПАРТИЯНЫҢ УДУРТУЛГАЗЫ-БИЛЕ, МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМИНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ СОВЕТ УЛУС КОММУНИСТИГ НИИТИЛЕДИ ТУРГУЗАР.

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ АМГЫ САЛГАЛЫ КОММУНИЗМИНИҢ ҮЕЗИНДЕ ЧУРТТААР ДЕП ПАРТИЯ БАЙЫРАЛДЫ-БИЛЕ ЧАРЛАП ТУР!

ЛЕНИННИҢ МААДЫРЛЫГ ПАРТИЯЗЫНГА АЛДАР!

СЭКП-ниң Программанының төлөвилели-биле бугу улус таныжып, ону изии-биле деткип, салдыган сорулгаларны күүседиринге беленип илередип турар

Амьдыралдың шыны— коммунизмде

Бөгүн бистин чуртувус комму-низмниң улуг баштыкчыларының күзелин боттандырышсаан, комму-нистиг нийтиледди тургузарынын оруу-биле дидим бар чорутур.

Партия программаның парлап үндүргөн төлөвилели, К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстың коммунистиг манифестини шыкаш чаа үеже, кижиги бодунуң херөгөлөн шаа-биле алыр болгаш бодунуң шыдаар шаа-биле нийтиледге бөөр апаар, кижиги төрөлгөтөн нийтиледдиниң хөгүзүлгезиниң дөш үе-чадазынче бистин Төрөөн чуртувустун кирип турарын мөздөөр турар-дыр.

СЭКП-ниң Программанының төлө-вилели ханы идеялыг утка-шынар-дыг болгаш оң-биле кады боттуг хө-дөшкениниң документизи болуп турар. Төрөөнүн практика-биле ыяк чалгыс-эвиниң ленинчи принци-ви ийне бурну-биле илереттинген. Ийчанга программа дөштинг болуп турар. ССРЭ-ни, а кезинде барып бугу кижиги төрөлгөтөнни комму-нистиг нийтиледди дөштинге ийле бөөр муракчы идеяларын, ажал-херектерин боттандылар дөш, чүгү баш канчаар кылдыр ужурул-гу дөштинге коммунистерни бол-гаш партия кижигүнү эвестерин Программа өрөдир.

Программа төлөвилелиниң арын-нарын номчааш, бодунуң боталдарымын илеретпес аргам чок-тур. Мөөн күштерим өске-даа хөй-хөй коммунистерниң күштери шыкаш, хааас барбаан дөшөрүн медегер бил-лири менээ, бодунуң медегерлиг амьдыралымын 65 чылдарын Маркстың, Энгельстың, Ленинниң улуг идеяларын дөш демиселге бер-ген хоочун большевикке өөрүчүгү-дүр. Коммунизмниң нийтиледди базымн доктаадырын империалист-тер канчаар-даа ораалдас, олар-нын үе-шаа өрткөн. Эки амьдырал-че улустарың шимчөөшкенини док-таадып шыдаас! Амьдыралдың шы-ны коммунизмде!

Чер бөмбүрөзүнүң күш-ажылыч бугу чон-биле чалгыс-эптиг акы-дуума Коммунистиг партиялар, ий-чаарга бири элчегде Совет Эвиле-линиң Коммунистиг партиязы ленинчи орукту бугурадын-биле бил-лир, улуг Ленинниң чалгыларын шийтирилгич барымдаалап турар.

Ф. Н. ПЕТРОВ,
1896 чылдан бөөр Коммунистиг партияның кижигүнү, Социалист Күш-ажылдың Маадары.

Амгы үениң чугула документизи

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программанының пар-латтыган төлөвилели — коммуни-стиг нийтиледди тургузарынын про-граммазы. Амгы үениң ол улуг чугу-ла документизи бугу совет улус, бугу депшилгелиг кижиги төрөлгөтөн улуг өөрүшкү болгаш сорук ки-ринишкени-биле хүлөөп алар. Ол чер-де бидингир, чүгү дээр бистин партиямын ССРЭ-де коммунистиг тур-гузуушкунуң делегейниң бугу со-циалист системаның эрге-ажык-тарына, бугу делегей пролетариз-мниң, бугу кижиги төрөлгөтөнниң эрге-ажыктарына дүгжүп турар, совет улустун интернационалчы улуг соругазы кылдыр көрүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының программаның төлө-вилелинде «кижиниң чаагай чору-гу» дөш бугу чүвени кижиге бөөр-деп бодал туулуна чедир илерет-тин турар. Бөдөө ажал-агынын хөг-жүдериңе хамаарышкан кезекти өөрүвейи номчувас арга чок. Чур-такчы чонга херөгөлөр аш-кеч-ки бөдик шынараг про-дуктарынның элекшияны чедип алыр улуг соруга салдыны турар. Бөдөө ажал-агы бойдустан чаагар

Д. БРЕЖНЕВ,
Көдөө ажал-агы эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязынын ораалкчы президенти.

Ажылдаары, чурттаары магалыг-ла-дыр!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чаа Программанының төлөвилели бистин Төрөөн чуртувус-тун хөй националдыг совет улустары-ның чөпкү чылдарда чедип алыр кайгамчык улуг тийлелгези-рин айтып, совет кижилерин чаа-чаа сорулгаларга, кымымак чору-дугаларга хөй-аыт кирип турар. Бодунуң ажыл-чорудулазын көр-дүңүп, улуг чуртувун херөгөлө, кижиги төрөлгөтөнниң изиг күзели бо-лур коммунистиг нийтиледди хө-рөгөне үлдүгү кирир күзөл кутту-дуп, чырыткылыг чаагай чуртталга-

О. САГАН-ООЛ,
чогаалчы.

«Тыва туду» трениниң № 2 тудуу үчүстөгүнүң коллективни СЭКП-ниң Программанының төлөвилелин улуг сорук киришкениниң уткаан-нар. Программаның төлөвилелин өрөририңиң бөлүгү мында тургустун-ган.

Коммунизмни бистин чуртувуска калбаа-биле тургузарының төгү-дүр программазынга сорук кирген тудуждар чеди чылдың үшкү чылын-

да алган хүрөөлгөдериң чедиминиң күсөдери дөш оза бөдик көдү-рүшкүнүң ажылдарын хүлөөнип турарлар.

Чурута: тудуждарың Программа төлөвилели-биле таныжып ту-рары.

Фото С. Феоктистовтуу.

чурукчунуң сөзү

Чаа Программа төлөвилели бол-за кижиги төрөлгөтөнниң чырыткылыг келир үеи — коммунистиг ний-тиледди тургузарын айтып турар. Ону номчааштын кижиниң сеткал-сагы-жы хайныгып келир-дир.

СЭКП-ниң Программанының төлө-вилелин литературамын, уран чүгү-дүгү ажылдакчылары бистерини мур-нуста чогаалкчы улуг делеме-нерин ажылы, чогаалкчы ажыл-дарже хөй-аыт кирип турар. Бисти коммунизмге баштап бар чорутур

Кижиниң чаагай чоруунга

СЭКП-ниң чаа Программанының төлө-вилелин амьдыралдың ханы мерген ному кылдыр көрүп тур мен, ол номда бистин эртин келген төгү-дүгү орувустун түнөөдери үн-дүртүнгөн, амгы анализ ханы эртемниң өзү-биле бердинг болгаш бистин чуртувуска комму-низмни тургузарынын тодаргай планын айткан. Бо документиниң бүтүндөй хаара тудуп турар өдүрү-дүрүнүң чырыткылыг мьндыг чүгүдөр өөрүчүгү кылдыр боданын келир-дир: бистин үенисте чуртап, ажыл-даар, ленинчи чалгыларын күсөдери-ниниң киржип, бугу кижиги төрөлгө-төнниң чырыткылыг келир үенисте баар орукту салыр аас-кежиги калдыг дөш!

Бистин партиямын айткан бугу-ле планын амьдыралда ыяла-кыла күсөттинип турар дөшөрүн бодунуң амьдыралыг дуржулаган-биле, тудуждунуң дуржулазы-биле билдир мен. Чөөн Санянын уштары-ның элөөгө Прибайкальениң өңүт металлургиянын баштайгыны — Иркутскиниң алюминий заводунуң тулузун партияның директорлары элөөгү тудуп өгөлөнүн дындаан-нымын сактып тур мен. Ол тудугта баштай барганнарын бирөөзи бол-ган мен. Байнаар-даа көргө тайга, ынырада майгынарга чуртап тур-ган бис, онгардарын казып, дузаалап бугурадырлерин дөшөөн салып тур-

С. ЛАНЗЫ,
чурукчу.

Бугу чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга

1903 чылда ийги сьездинге БАШТАЙГЫ ПРОГРАММАНЫ хүл-өзүп ап тура, большевикчи партия Россияның амьдылчын аңгызын, бугу амьдылчын чоннарын хааның эрге-эвуну, а оң соонда—бур-жуазтыг тургузуунуң дүңүрөр болгаш пролетариаттын диктатуразын тургузар дөш демиселче кыйгырып турган. 1917 чылдың фев-ральда хааның өзү-чуруну дүңүрөгөн. 1917 чылдың октябрьда пролетар революцияны чонун көөр хөңүн чогу капиталистиг тур-гузууну узуткаан. СОЦИАЛИЗМИНИҢ ЧУРТУ ТӨӨГҮГЕ БИР-ЛЕ ДУ-ГААР ТӨРҮТҮНГӨН. ЧАА ДЕЛЕГЕЙНИ ТУРГУЗАРЫ ЭГЕЛЭЭН.

Партияның бири программасы күсөттинген. 1919 чылда VIII сьездинге ИЙГИ ПРОГРАММАЗЫН хүлөз-өп тура, социалистиг нийтиледди тургузарының сорулгазын пар-тия ийип үндүргөн. Шинчилетиниң оруктар-биле чоруп, берге-лери болгаш качыгдалдары амып эртелишсаан, Коммунистиг пар-тияның уадурулгалы-биле совет улус Ленинниң амьдал кылганы социализмни тургузарының планын амьдыралга боттандырган. СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНГЕ СОЦИАЛИЗМ БУРУНУ-БИЛЕ БОЛГАШ ТУО-ЛУНГА ЧЕДИР ТИИЛЭЭН.

Партияны ийги программасы база күсөттинген. СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ (СЭКП) АМ БОДУНУҢ УШКУ ПРОГРАММАЗЫН — КОММУНИСТИГ НИИТИЛЕ-ДИ ТУРГУЗАРЫНЫҢ ПРОГРАММАЗЫН ХҮЛӨЗӨП АП ТУРАТ. Чаа Программа социализм тургузуушкунуң практиказын чогаалкчы түнөп, бугу делегейде революстуг шимчөөшкениниң дуржулганын барымдаалап турар болгаш партияның коллективтиг бодалын иле-реттишсаан, коммунистиг тургузуушкунуң кол сорулгаларын бол-гаш кол кадаларын тодаргайлап турар.

Партияның дөшөчү сөзү сорулгазы—коммунистиг нийтиледди тургузары болур, оң тугунда: «кижи бурзуңден — шыдаар шаа-биле, кижиги бурзуңне—херөгөлөр шаа-биле» деп бизөөн. Партия-нын: «Бугу чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга дөш» деп лозуну долу хөмчөлдө-биле боттанып турар.

(Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программанының төлөвилелинде).

Деңнелге чок чоргаарал-биле

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программанының төлө-вилелин ССРЭ-ниң бугу коммунистег-риниң, бугу ажылыч чоннарын калбак чугаалажып көрүшкүнүңе киирген-дир. Бугу кижиги төрөлгөтөн-ниң чырыткылыг келир үеин — коммунизмни бистин Төрөөн чурту-вуска—Совет Социалистиг Респуб-ликаларын Эвилелинде тургузарының өндүр-чагай ол улуг Программаны-ның төлөвилелин радиодан дынап, солуннардан кайгамчык улуг өөрүш-кү, сонургал болгаш чоргаарал-нымышкы-биле таныжып номчудум.

— Совет кижилерниң амгы сал-гакчылары коммунизм үезинде чурт-таар деп партия байырлалды-биле чарлап тур!—деп, Программаның тө-лөвилелинде чугаалап турар. Байыр-лапчыны өөрүнчүгү магалып хан-мас-тыр мен! Мындыг магалыг, чаа-гай, өөрүнчүгү үеде эки ажылдааан кижиги ам кажан, хааа бөдик бугу-дүр-чүдүгү ажылдар бөөр. Кызыл хоор-айның № 11 школазынын тудуун-да ажылдап, партия организастызы-ның агитатору хөдөөлгени күсөдери турар коммунист кижиги мен. Төрөөн партиямын Программанының төлө-вилелин тудуужу эш-өөрүмге тайла-бырлап таныштырышсаан, СЭКП-ниң XIII сьездинге чуртталга ажал-кы-лек кылдыр хүн бүрдө бугу-чар-тык норманы күсөдип, амьдылчын шынарын улам экиждер мен.

С. САНДАН,
«Тыва туду» трениниң амьдылчын.

Номчулга— беседалар-биле

САРЫГ-СӨП. (Телефон-биле) Со-вет Эвилелиниң Коммунистиг пар-тиязының Программанының төлө-вилелин танышкан беседалар, номчу-далар Каа-Хем районда калбарган.

Программаның төлөвилелин та-нышкан номчулгалар болгаш бесе-далар районун «Кызыл тул» кол-хозуна 10 кезек, Ленин аттыг бол-гаш «Коммунизмге орук» колхозтар-га 7-7 болгаш бугурадыг комбинат-дынга 3 кезек черлерге болуп өрт-көн. «Сельхозтехниканы» салбы-рының комбайнери эш Бычков Про-грамманың төлөвилелинде көдөө ажал-агынын хөгүдериңе дуга-йында бөлүктү бодунуң өөрүңге чугу-лазап таныштырган.

Программаның төлөвилелин ра-йоннуң бугу партия организастыла-рынга августуң 6-дан 14-ле чедир үеде тодаргай-биле таныжып, өө-рөриңи көрдүнгөн.

Инокентий ПЛЯСКИН,
«Иркутсккоминтуду» трениниң коммунистиг күш-ажыл бригаданынын удузчуузу. Шелехов суур. (Иркутск область).

Улуг аас-кежиктиглериниң бирөөзи мен

СЭКП-ниң Программанының төлө-вилелин номчуп таныштым. Бистин чуртувуска чырыткылыг келир үе-ни—коммунизмни тургузарынын өн-дүр-чагай сорулгаларын төлөвиле-де тодаргай айтышсаан, өртем-чей кырынга мөңгө тайбын дөшө ыдыктыг демиселче делегейниң бугу амьдылчын чоннарын кийтирген. Про-грамманың төлөвилелин номчааш өөрөөнүмү, чоргааралганымын деп-нээр чүве тыпса мен!

деп, Программаның төлөвилелинде айткан. Төрөөн Коммунистиг партиямын, Совет эрге-чагырамын ачызында коммунизм үезинде чурттаар, ажыл-дар болгаш өрөриңи улуг аас-ке-жиктиглериниң бирөөзи мен. Улуг Ленинниң тургузгаш, кааналык быжыктырган алдарыг Коммунистиг партиямын, оң эш Никита Сергее-вич Хрушев баштаан ленинчи Төп Комитетинге чүрөөмүн ханызынлап өөрүп четтардим. О. ДЕЛГЕР-ООЛ,
Кызыл хоораймың чуртталкчы.

Хоочун ужудуку

Эртең даң бажы. Аэродромда аял-ши, шимчөөшкни кидин-не эгелен турган. Облестик районнарыча болгон Новосибирск, Красноярск, Абакан хоорайларже ужулду чорутар дөн кижилер самолёттарже уурук-сууруктап эртун-ле турлар. Мөнгүнөөчөк ак чалгынардыг «жаң куштар» эртеңги иржымны кулак уктадылар чангылаңдыр-бышаан, дөргө кылдытыр ужулду ууну-ле турлар. Мен хоочун ужулдуку Елизаветы дилегини, уластан айтырып чорут турдум.

— Алексей Буянович бе? Мырындай чаа маңа турду, ыраваан боор ол — джип, каш-даа ужулдукулар менче харышаладылар. Адак сөөлдүгө септелге мастерсазынга чедир келгиримге, дилеп чоразан кижим харин мида тур.

Тырын, күлөр санынг, ажон улгай берген ужулдуку жөн-биле хол тутчун меңделешеш, чугалайдыр.

— Самолётунуң моторун септедиң тур мен. Бистин бо техниктеривис сөзүгү эр-хейлер чүве. Оларныг кылган ажылынга мыаң бузуреп болур. Ичиз-даа кижжи болуу база септелгени кылчып, хайгаарал турарга улам эки болгай.

Кезек болганда ол бодунун дугайын менче кончуг кысызы-биле чугалаан берди: чорби ажыг чыдар бургулар Алексей Буянович Елизаветы шериң кезегине шериң албаны эртирип турган. База-даа көргө уругтуу калы чорутур чарыбас аялуктар—Елиза, Хонга, Чимот олар шериң албанын үлөгөрлүг эртирип, мактадын турганнар.

Бир-ле катан үш өнүктүрүн аммырал-чурталгазын келдир удеги келдир олуун айтып бериштер шак мыдыг чугула бодушкун болган...

Келген ужулдуку ол магадан-даа, адаарган-даа көрүп турган. Шак ол ужулдуку-биле ужуражыга өнүктүрүн ужулдукун оон сонгаарыг аммырал-чурталгазынга канчаар-даа аажок уугу ролду ойзаан.

Чалов хоорайныг ужуар-чугула шкөөлөмүн дөргөүчүгү, бирги тыва ужулдуку Кадисейнин мыңан «10-2» деп самолёттары Кызылга экекп эгелөөн ол. Удуптаңа Елиза, Чимот, Хонга Кадисейнин удуругазын-биле ужулдукунун тускай мержежаныг өөренип эгелөөнөр. Өөредилге баштайгы үезинде дымка-ла берге турган. Самолёттун тургустунган кезектерин аттарыг кылмып-кылмып шөөжөлдө тургаш джакташ аларга-ла доран уттундура бөөр, а кончуг акжынаар атыттын чүтүнгенин тының чыра сон экекээр шымак холдар сазынга чинге шыйгаар чорударга сирденейин бөөр болган.

— Бир дугааргы ужулдушкун кылган хунуму чөлдө утас мен. Дымка-ла сүрөлдө турган ийик мен, а чогуу агарже кедүртүп үнө берген оожурган, ужулдушкунун программанын эки күссөдип каарыма бажым мени мактаан. Оон сөөлдүгө улам хей-агт кирип, бодумга бузуредим уластан—деп, Алексей Буянович чугалады.

Учен ажы өөредилге ужулдушкуну кылган сөөлдүгө Елизаветы ирак болгаш берге орукче даалта берген чорудушкан. Ам бо хунерде беани Мөнгүн-Тайгаке узакы облуста эң берге агар оруктарыныг бирөөсүнө салаттынын турар. Елиза баштайгы даалтаны мнаар алган. Чедер чөринге ол муң-не эки четкен, а самолёттун холдуртун чадаш пат-ла болган.

Кажан ол чавыап чөргө самолёт холар шөдө атытгы, чадга кижилер дөргө эмгекж болган. Аргадуула чок аныак ужулдуку самоолдун хей уаус хайын турар шөдгө арай бөөрдө холдуртун алган. Ол доран-на «Ужар хеме» көөр дөн кижилер Елизаветы долгаандыр бузуреп турган, хей айтырыллар салгаш туруп-ла бергенер.

— Ам Иванның кайы-даа булуңуна самолёт ужул чөдө берсе, уаус оон шөөлүг тоовас апарган, мырындай эртип калганыр-дыр ийин—деп, Алексей Буянович чугаазын чорутуу ол бодунун дугайын кончуг харам чугаазар кижжи болду.

Елиза ам областың хоочун ужулдукузу, оон дөлгөм хөзөн миллион километрин ужулду өрткөн ужулдукунун демжө каастан турар. Бир эвес оон агарга ужулду өрткөн орукуну уаусун чангыс чөрдө кадыктар болза, ол Чедер Айга чөрдө хемчөөдөн 4 катан ажыг.

Чөөкчө чаа-ла кыры-биле ужулду өрткөн чыткан көргө ийи-чангыс өгдөр тургулар чөлдө аам сайгыттыгынан, радиолу чаа суураар тургустунулаан, ээнирлери дөлгөм холулар, шөдөр ам олуган, мида эгертимеке байлак тарааның ногаан дайын чиндирчедир чалгып чыгар, оон кырындан көргө сөткөлдө чаштың өртүп, ийири улам хей-агт кийрер-дир—деп, Алексей Буянович чоргаараның чугалаан олуру.

Ол үеден бөөр— кадалагатынган музей делгирлери бөгүн чугула унеялг чүдүлөр болуп турар. Аңа мануфактураларга ажылдап турган ус-дарганарың үет дөптөрү мида дөлгөткөн. Харин ол эң өрги документтер бенин ичиз-даа болулап турган тулушкунунары айтып турар. Саргарып, орулугай берген сазынаар бо. Ус-дарган биче мастерлерин үйөөнүнүн дугайын хоорай дартга оон сазынарда бижөөн. Ол үйөөн 1824 чылда Лодзьге болган. А ийи чыл өрткөндө оон чоогунда турар Эжеке суурга ус-дарганарың үйөөнүн адуурун үгөн. Ол үйөөнчиринин аттары ол музейде документтерден нөмчүн болур.

Ичиз-даа революст ушмчөөшкни аныз-бүрү аргалар-биле көгүлүп турган. Чамдыкта ол шимчөөшкни фабрика эдеринге эвес, а машинарларга уаур уланган үйөөнчирин хевир-биле илереп-даа тургулаан. Ажылчынар машинарлар буза шаап, үрөгдөп турганын фактыларың дугайын тус чөрин эрге-чагыргаларың рпорттарың, хөлөөшкнинери баазы-биле казактарын чедир келген дугайында дьянадылганы ол документтерин аразында көрүп болур. Азыр-даа делгир бургуз хоорайныг революст болгаш депшилагет шимчөөшкниң ичиз-

Лодзь, Ганьская кудумчу, бажы № 13. Ханаларын чаа будаан, чайыннанган арыг сонгаларыг ак бажым кижилери өртүп турар. А Лодзьниг чурттакчылары ол бажыны арыг эвес, омак-хогдул эвес... турган үени ам-даа утпаанар. Эрткен чус чылдын сезен чыдарындан эгелеш аңаа политиктаг хоругдаттырганары бажынар кара бажым турган. Ам мида Лодзьниг болгаш оң өртүрүнчү революст шимчөөшкниң төөгүзүн музейин тургускай. Ол болза Польшаның өң аныак музейи-дир.

Хоорайныг үйөөнчиринин үезинден бөөр Лодзьниг ажылтын шимчөөшкниң төөгүзүн чырыткан делгирлер бажының ийги катында тургустунган.

1820 чыл. Польшаның пеставы улетүрүнүн төвү болгаш оон-биле кады чуртта революст шимчөөшкниң эң улагу үеттеринин бирөөн болур ужурагу улетүрүгү стур мыңчаарда Луджа хемге өвүп үнген.

Ол үеден бөөр— кадалагатынган музей делгирлери бөгүн чугула унеялг чүдүлөр болуп турар. Аңа мануфактураларга ажылдап турган ус-дарганарың үет дөптөрү мида дөлгөткөн. Харин ол эң өрги документтер бенин ичиз-даа болулап турган тулушкунунары айтып турар. Саргарып, орулугай берген сазынаар бо. Ус-дарган биче мастерлерин үйөөнүнүн дугайын хоорай дартга оон сазынарда бижөөн. Ол үйөөн 1824 чылда Лодзьге болган. А ийи чыл өрткөндө оон чоогунда турар Эжеке суурга ус-дарганарың үйөөнүн адуурун үгөн. Ол үйөөнчиринин аттары ол музейде документтерден нөмчүн болур.

Ичиз-даа революст ушмчөөшкни аныз-бүрү аргалар-биле көгүлүп турган. Чамдыкта ол шимчөөшкни фабрика эдеринге эвес, а машинарларга уаур уланган үйөөнчирин хевир-биле илереп-даа тургулаан. Ажылчынар машинарлар буза шаап, үрөгдөп турганын фактыларың дугайын тус чөрин эрге-чагыргаларың рпорттарың, хөлөөшкнинери баазы-биле казактарын чедир келген дугайында дьянадылганы ол документтерин аразында көрүп болур. Азыр-даа делгир бургуз хоорайныг революст болгаш депшилагет шимчөөшкниң ичиз-

Лодзь, Ганьская кудумчу, бажы № 13. Ханаларын чаа будаан, чайыннанган арыг сонгаларыг ак бажым кижилери өртүп турар. А Лодзьниг чурттакчылары ол бажыны арыг эвес, омак-хогдул эвес... турган үени ам-даа утпаанар. Эрткен чус чылдын сезен чыдарындан эгелеш аңаа политиктаг хоругдаттырганары бажынар кара бажым турган. Ам мида Лодзьниг болгаш оң өртүрүнчү революст шимчөөшкниң төөгүзүн музейин тургускай. Ол болза Польшаның өң аныак музейи-дир.

Хоорайныг үйөөнчиринин үезинден бөөр Лодзьниг ажылтын шимчөөшкниң төөгүзүн чырыткан делгирлер бажының ийги катында тургустунган.

1820 чыл. Польшаның пеставы улетүрүнүн төвү болгаш оон-биле кады чуртта революст шимчөөшкниң эң улагу үеттеринин бирөөн болур ужурагу улетүрүгү стур мыңчаарда Луджа хемге өвүп үнген.

Ол үеден бөөр— кадалагатынган музей делгирлери бөгүн чугула унеялг чүдүлөр болуп турар. Аңа мануфактураларга ажылдап турган ус-дарганарың үет дөптөрү мида дөлгөткөн. Харин ол эң өрги документтер бенин ичиз-даа болулап турган тулушкунунары айтып турар. Саргарып, орулугай берген сазынаар бо. Ус-дарган биче мастерлерин үйөөнүнүн дугайын хоорай дартга оон сазынарда бижөөн. Ол үйөөн 1824 чылда Лодзьге болган. А ийи чыл өрткөндө оон чоогунда турар Эжеке суурга ус-дарганарың үйөөнүн адуурун үгөн. Ол үйөөнчиринин аттары ол музейде документтерден нөмчүн болур.

АКЫ-ДУНМА СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

КЫЗЫЛ ЛОДЗЬНИҢ МУЗЕЙИНДЕ

«Саазын» делгелгелер деп адаар делгелгелерин аразында—чажыт номнарын парлап турган типография станоктары болгаш машиналары бар. Мида гектографтар болгаш харын литограф даштар бенин мида бар. Макееттер типографияны ишти хевирин айтып турар. Мида азып каан туктар кудумчуларда хайышкыныг чыскаалдарың дугайын сагындырып келдирлер...

Ол үеден эгелеш улетүрүгү стур болу берген Лодзьниг революст шимчөөшкниң делгелгелерин ийги дайының төөгүзүн чедир төөгүзүн көрүкчүлөр үе-чадалар айы-биле шак мыңчаар танышкып ап болур.

Бажының адакы катыдын делгелгелери кара бажының төөгүзүн дугайын чугалаан турар. Мида дөлгөп салган бүгү делгирлер—ол дөргө төөгүнү шуут херечилери-дир. Бора даш-биле кылган шалады хирдиг коридор бо. Танышкыларын хайгаарал кылдыр чөрин кылган кемеаларың эжиктери... Хааныг өзү-чүрүмүн чыдарында, буржааз өзү-чүрүмүн үезинде, гитлерже эжелелдик буржар хунеринде кара бажынар шак-ла мида байддадып турган. Караңгы болгаш шак камера хевир артык. Кара бажыга чыткан кижилерин хоаун, бунд дөнгүлөп шарып турган дөнгүлөп мида база көөр бис. Ол чүдөлери гитлерже эжелекчилер база-ла ажылган турган.

Делгелгелер ужу болгаш хлөб-биле кылган будук шили. А оң чанында— аңаа будук шили чыдар. Ур айларың дургузунда кара бажыга чыткан коммунист болза Карл Маркстың портретин ине-биле ол шилге чуртп чыткан. Политиктиг хоругдаттырганар чуну нөмчүн турганмы? Ол дугайын номнарың даңзылап бижөөн кыдыраштып чугалаан турар. А кескиди сазынаарга бичи уауктер-биле бижөөн кара бажыгаче чамдык-биле дамчыдып берип турган делгелгелер илеткелдерин болгаш теоретиктиг ажыдарыг чугалаан олар чүгү чөвөгө өөренип турган дугайын чугалаан турар. Бажының сөөлүг септелгенин чорутун турган үезинде 30 чылдарда бизне дымка хей мыдыг чагаалар суугу хоолайларың иштинден тынылган.

Ол музейниң ханазарыңдан болган делгирлеринден чүтле хөстөл-

«Саазын» делгелгелер деп адаар делгелгелерин аразында—чажыт номнарын парлап турган типография станоктары болгаш машиналары бар. Мида гектографтар болгаш харын литограф даштар бенин мида бар. Макееттер типографияны ишти хевирин айтып турар. Мида азып каан туктар кудумчуларда хайышкыныг чыскаалдарың дугайын сагындырып келдирлер...

Ол үеден эгелеш улетүрүгү стур болу берген Лодзьниг революст шимчөөшкниң делгелгелерин ийги дайының төөгүзүн чедир төөгүзүн көрүкчүлөр үе-чадалар айы-биле шак мыңчаар танышкып ап болур.

Бажының адакы катыдын делгелгелери кара бажының төөгүзүн дугайын чугалаан турар. Мида дөлгөп салган бүгү делгирлер—ол дөргө төөгүнү шуут херечилери-дир. Бора даш-биле кылган шалады хирдиг коридор бо. Танышкыларын хайгаарал кылдыр чөрин кылган кемеаларың эжиктери... Хааныг өзү-чүрүмүн чыдарында, буржааз өзү-чүрүмүн үезинде, гитлерже эжелелдик буржар хунеринде кара бажынар шак-ла мида байддадып турган. Караңгы болгаш шак камера хевир артык. Кара бажыга чыткан кижилерин хоаун, бунд дөнгүлөп шарып турган дөнгүлөп мида база көөр бис. Ол чүдөлери гитлерже эжелекчилер база-ла ажылган турган.

Делгелгелер ужу болгаш хлөб-биле кылган будук шили. А оң чанында— аңаа будук шили чыдар. Ур айларың дургузунда кара бажыга чыткан коммунист болза Карл Маркстың портретин ине-биле ол шилге чуртп чыткан. Политиктиг хоругдаттырганар чуну нөмчүн турганмы? Ол дугайын номнарың даңзылап бижөөн кыдыраштып чугалаан турар. А кескиди сазынаарга бичи уауктер-биле бижөөн кара бажыгаче чамдык-биле дамчыдып берип турган делгелгелер илеткелдерин болгаш теоретиктиг ажыдарыг чугалаан олар чүгү чөвөгө өөренип турган дугайын чугалаан турар. Бажының сөөлүг септелгенин чорутун турган үезинде 30 чылдарда бизне дымка хей мыдыг чагаалар суугу хоолайларың иштинден тынылган.

Ол музейниң ханазарыңдан болган делгирлеринден чүтле хөстөл-

«Саазын» делгелгелер деп адаар делгелгелерин аразында—чажыт номнарын парлап турган типография станоктары болгаш машиналары бар. Мида гектографтар болгаш харын литограф даштар бенин мида бар. Макееттер типографияны ишти хевирин айтып турар. Мида азып каан туктар кудумчуларда хайышкыныг чыскаалдарың дугайын сагындырып келдирлер...

Ол үеден эгелеш улетүрүгү стур болу берген Лодзьниг революст шимчөөшкниң делгелгелерин ийги дайының төөгүзүн чедир төөгүзүн көрүкчүлөр үе-чадалар айы-биле шак мыңчаар танышкып ап болур.

Бажының адакы катыдын делгелгелери кара бажының төөгүзүн дугайын чугалаан турар. Мида дөлгөп салган бүгү делгирлер—ол дөргө төөгүнү шуут херечилери-дир. Бора даш-биле кылган шалады хирдиг коридор бо. Танышкыларын хайгаарал кылдыр чөрин кылган кемеаларың эжиктери... Хааныг өзү-чүрүмүн чыдарында, буржааз өзү-чүрүмүн үезинде, гитлерже эжелелдик буржар хунеринде кара бажынар шак-ла мида байддадып турган. Караңгы болгаш шак камера хевир артык. Кара бажыга чыткан кижилерин хоаун, бунд дөнгүлөп шарып турган дөнгүлөп мида база көөр бис. Ол чүдөлери гитлерже эжелекчилер база-ла ажылган турган.

Делгелгелер ужу болгаш хлөб-биле кылган будук шили. А оң чанында— аңаа будук шили чыдар. Ур айларың дургузунда кара бажыга чыткан коммунист болза Карл Маркстың портретин ине-биле ол шилге чуртп чыткан. Политиктиг хоругдаттырганар чуну нөмчүн турганмы? Ол дугайын номнарың даңзылап бижөөн кыдыраштып чугалаан турар. А кескиди сазынаарга бичи уауктер-биле бижөөн кара бажыгаче чамдык-биле дамчыдып берип турган делгелгелер илеткелдерин болгаш теоретиктиг ажыдарыг чугалаан олар чүгү чөвөгө өөренип турган дугайын чугалаан турар. Бажының сөөлүг септелгенин чорутун турган үезинде 30 чылдарда бизне дымка хей мыдыг чагаалар суугу хоолайларың иштинден тынылган.

Ол музейниң ханазарыңдан болган делгирлеринден чүтле хөстөл-

Ол чөптөстөрүни катаптавас

Моон мурунда чылдарда бистин шкөөлөмүн чамдык өөреништерини ада-иелеринге шкөөлөм урутарың шкөөлөгө белгелээр талазы-биле тургулаан чөптөстөрүни чугалааксап тур мен.

Чамдык малчынар ирак-узак чөрдө чурттап турарыңа сымдал алган, өөреникчи уруларың өөренилгелер баштайгы 4-5 хунери эрте бергенде озадалдып чедирин келгелээр та-варылгалар уругула тургулаан. Бир чамдык малчынар шкөөлөгө уруг-дөрлөшкө өөредилге херекеси салдып алыр ашма-көпөк бербени, боттары-даа чедирин карбайн, карак ажыт-ла чорудушка болулар. Ажы-биле чугалааларга өөреникчи чаа өөредилге чылыга шуут белгеквазы.

Чамдык малчынар боттарың өөреникчи уруларың шкөөлөгө күрү-не хандырылганыга джаксап берген, оон соонда ол урууче шуут салгы салбайн баар чүдөлөр тургулаан. Чижээ: малчынар Дамба, Элек, Бадар-оол, Доржу олар эртен өөредилге чылыга школа-биле харылазын шуут үскен турганнар. Олар уруларыңга өөредилге херек-

Сес чылда үзүктөл чок

Чөөн-Хемчик районун Бора-Тайга сес чыл шкөөлөмүн айт ажаакчымы Боржак Сувандуу шкөө коллективниң хүндүткелди бодунун кызымаккай куш-ажыч-биле чедип алган. Ол ам 8 чыл дургузунда шкөөлөмүн эки ажычын деп мактадып келген.

О. Сувандуу чүтле айт ажаакчыны эвес, шкөөлөмүн аныз-бүрү ажылында база иденкелди киркип турар. Өөредилге доостурга ол шкөөлөмүн септелгенин киритер. Туубий малгай, азедин дөш-ле бугу-ле септелгеге хамдарың материалдары боду өөртүгүшкан, шкөөлөгө-даа ажылы кылгай бөөр.

Кандым-даа ажыл кылганда оон доосту, сагышка кийр кылбаанда оон сагыш доостумас. О. Сувандуу шкөөлөмүн директория чөри каш ууда өртөктүг чүдөлөр-биле болгаш хүндүлөл бижиктер-биле шаңнаан.

Х. МОНГУШ.

ЭРЕСТИГ МАРУСЯ

— Мыдыг бичи, чүтле 15 бурдуг кижжи кыштың соогунда канчал ипек сап шыдар сен, берге болгай, кызым—деп, колхоз даргазы чөвөгө аарак харылаан. А Мария салдынар-даа хире эвес.

— Чөлдө шыдар мен, оң бир харлыма-ла өөмүң болгаш кожаларымың инектерин саап өөрентен мен, а колхозтун саанчымы болурун бөгүн эвес, шагда-ла шийтирлөм мен.

Оон бичизинге чөвөгө-даа күзөл-сөрүктүг уругун дилөөн хандырбаска кайын бөөр, фермаже чорудушкан, канчаар ажылдарың өөр-дүр—деп, дарга боданып олурган, чугалаан:

— Мындыр-дыр, Мария, күзөдиг болганда фермаже чорудулам, күзөдиг чедип алыр херек, мыңчаарга Талым фермазында чамдык чылдагылар ужурунда байдал өзза эвес болуп турар, мыаар халсыңа кандыгы?

— Кайнаар-даа чорутса ажырбас мен.

Кадкы, саанчылап болур—деп эчкни бижип берген справказың дашкан уруг колхоз даргазыңа көргүсөй-даа,—ферма эргелекчизинге көргүсөй-ле мен деп бодаш, шанакка олурган, фермаже халкан.

— Сөзү бижылдап бөөр инектер тымыгыме динтанган саанчыларын инектерин саар солдукту чыгарып болуп ажыда деп ферма эргелекчизини чугалаан хунуден эгелеп Мария саанчы апарган.

ТӨВУТТЕ ЧААРТЫЛГАЛАР

Төвүт—Быдаттын муруну-барыны талазында эң-не дөлгөм болгаш байлак край болур. Чүртүгү өске районнарында Төвүт эртимеке кашпал дагалар-биле анылгатылган турар. Великобритания, Франция, Голландия болгаш Бельгияны каттиштыр бенин оон ийи катан уугу Төвүттүн канчаар-даа аажок дөлгөм девискөринде 1.200 муң мал болгаш чөр ажыдып уус чурттан турар. Минда дөлгөткөн эң-не бекдик чөри—Эверст даа бар.

Шаанда Пекинден Лхасага чедир чүтле копка оруктап, хей айлар иштинде чораш чедип болуп турган, ам ол аразың «ИЛ-18» деп агар лайнери-биле каш-ла шак дургузунда эртин, Лхасага чедип болур.

Лхасаның кол-кол кудумчулары уругулу-ле хей кижилерин болур. Ус-дарганчалар аныз-бүрү бөдүн кымылдарымы, малчынар — саржагы саткан турар. Уаун суударлары каш ийне-ле көпөккө сагынган ламалар ол кудумчуларда аразашкан чоруп турарлар. Чус азы ийи чус чылдар мурунда мындыг чачылч маңа турар. Ичиз-даа эскертимеке хире ол даудан мырындай эске, чаа тургузуг аңаа тыттып кел чораш.

Чөөкчө чедир-ле Төвүтке феодал-крестостной тургузуг колдотулган турган. Чөр болгаш мал ажыдып миллион кижилер туус чөрин ол эрге-чагырганың, дворян болгаш төвүтке колдотан турган ийи муң ажыг хурөөлөгө чыгырттып чораштар. 1951 чылда ол дөлгөм район утайын өзү-биле хостаанымын соонда, маңа чаа эскерилгелер болуп эгелеш. Ол үеден эгелеш көдөзө ажыт-агынын, транспорттун, култураның болгаш уаус өөредилгезинин ичиз-дөргө, аңаа улетүрүнүг баштайгы баазың тургузугуң Төвүттүн ажычты чогуу уауг чедикшинерин чедип ал келген.

Төвүттүн тараачынары сөөлүг ийи чылдарың дургузунда 35 муң га кур чөрин шийтөөдөп ал, сугарылгалыг шөдүң хемчөөдөн дымка

ЭРЕСТИГ МАРУСЯ

— Мыдыг бичи, чүтле 15 бурдуг кижжи кыштың соогунда канчал ипек сап шыдар сен, берге болгай, кызым—деп, колхоз даргазы чөвөгө аарак харылаан. А Мария салдынар-даа хире эвес.

— Чөлдө шыдар мен, оң бир харлыма-ла өөмүң болгаш кожаларымың инектерин саап өөрентен мен, а колхозтун саанчымы болурун бөгүн эвес, шагда-ла шийтирлөм мен.

Оон бичизинге чөвөгө-даа күзөл-сөрүктүг уругун дилөөн хандырбаска кайын бөөр, фермаже чорудушкан, канчаар ажылдарың өөр-дүр—деп, дарга боданып олурган, чугалаан:

— Мындыр-дыр, Мария, күзөдиг болганда фермаже чорудулам, күзөдиг чедип алыр херек, мыңчаарга Талым фермазында чамдык чылдагылар ужурунда байдал өзза эвес болуп турар, мыаар халсыңа кандыгы?

— Кайнаар-даа чорутса ажырбас мен.

Кадкы, саанчылап болур—деп эчкни бижип берген справказың дашкан уруг колхоз даргазыңа көргүсөй-даа,—ферма эргелекчизинге көргүсөй-ле мен деп бодаш, шанакка олурган, фермаже халкан.

— Сөзү бижылдап бөөр инектер тымыгыме динтанган саанчыларын инектерин саар солдукту чыгарып болуп ажыда деп ферма эргелекчизини чугалаан хунуден эгелеп Мария саанчы апарган.

ЭРЕСТИГ МАРУСЯ

— Мыдыг бичи, чүтле 15 бурдуг кижжи кыштың соогунда канчал ипек сап шыдар сен, берге болгай, кызым—деп, колхоз даргазы чөвөгө аарак харылаан. А Мария салдынар-даа хире эвес.

— Чөлдө шыдар мен, оң бир харлыма-ла өөмүң болгаш кожаларымың инектерин саап өөрентен мен, а колхозтун саанчымы болурун бөгүн эвес, шагда-ла шийтирлөм мен.

Оон бичизинге чөвөгө-даа күзөл-сөрүктүг уругун дилөөн хандырбаска кайын бөөр, фермаже чорудушкан, канчаар ажылдарың өөр-дүр—деп, дарга боданып олурган, чугалаан:

— Мындыр-дыр, Мария, күзөдиг болганда фермаже чорудулам, күзөдиг чедип алыр херек, мыңчаарга Талым фермазында чамдык чылдагылар ужурунда байдал өзза эвес болуп турар, мыаар халсыңа кандыгы?

— Кайнаар-даа чорутса ажырбас мен.

Кадкы, саанчылап болур—деп эчкни бижип берген справказың дашкан уруг колхоз даргазыңа көргүсөй-даа,—ферма эргелекчизинге көргүсөй-ле мен деп бодаш, шанакка олурган, фермаже халкан.

— Сөзү бижылдап бөөр инектер тымыгыме динтанган саанчыларын инектерин саар солдукту чыгарып болуп ажыда деп ферма эргелекчизини чугалаан хунуден эгелеп Мария саанчы апарган.

ЭРЕСТИГ МАРУСЯ

— Мыдыг бичи, чүтле 15 бурдуг кижжи кыштың соогунда канчал ипек сап шыдар сен, берге болгай, кызым—деп, колхоз даргазы чөвөгө аарак харылаан. А Мария салдынар-даа хире эвес.

— Чөлдө шыдар мен, оң бир харлыма-ла өөмүң болгаш кожаларымың инектерин саап өөрентен мен, а колхозтун саанчымы болурун бөгүн эвес, шагда-ла шийтирлөм мен.

Оон бичизинге чөвөгө-даа күзөл-сөрүктүг уругун дилөөн хандырбаска кайын бөөр, фермаже чорудушкан, канчаар ажылдарың өөр-дүр—деп, дарга боданып олурган, чугалаан:

— Мындыр-дыр, Мария, күзөдиг болганда фермаже чорудулам, күзөдиг чедип алыр херек, мыңчаарга Талым фермазында чамдык чылдагылар ужурунда байдал өзза эвес болуп турар, мыаар халсыңа кандыгы?

— Кайнаар-даа чорутса ажырбас мен.

Кадкы, саанчылап болур—деп эчкни бижип берген справказың дашкан уруг колхоз даргазыңа көргүсөй-даа,—ферма эргелекчизинге көргүсөй-ле мен деп бодаш, шанакка олурган, фермаже халкан.

— Сөзү бижылдап бөөр инектер тымыгыме динтанган саанчыларын инектерин саар солдукту чыгарып болуп ажыда деп ферма эргелекчизини чугалаан хунуден эгелеп Мария саанчы апарган.

БИРГИ СОРТТУҢ БАЛЫКТАРЫ

Азас хөл балык курамыларыңын талазы-биле Тываның эң байлак чөлдөрүнүн бирөөн. Мида дус чок суг балыктарыңың эң унеялг уксаалары—бел, шортан, ала-буга, мыйыт, азы, сир болгаш эске-даа балыктар кончуг элек. Азас хөл оң-он дөрбөкчин километр шөдө чалтылган, ортузунда азын каш ортулуктардыг. Хөлдүн кыдын хаадылаан уаун стук мыаатар стуктуг кылгарт дескилгеге көрүңүткелди турар-даа, ортулуктарың бирөөнине То-

БИРГИ СОРТТУҢ БАЛЫКТАРЫ

жуну «Совет Тыва» колхозунун балыкчылар бригадым тургустунган. Балыкчыларың турганга кезжөөдүктөй чедип келдиңиз. Эрик кыдын дургаар өргөн